

Gr
6

PRZEŻYLIŚMY GROSS*ROSEN

9

Inhaft

GRO-R

18

Bd.1:Heft 3

TOM I
Zeszyt 3

7/1/36

Wit überlebten Gross Rosen

Tom I Lager Gt.R

Heft 3 - Die Geschichte Gross Rosen

ITS
Internationaler Suchdienst
Bibliothek 9 INHAF GR R 23 Ed. 1, Heft 3

16.12.86

INTERNATIONALER
SUCHDIENST
3548 AROlsen (Waldeck)

PRZEŻYLIŚMY GROSS-ROSEN

Tom I Obóz Gross-Rosen

Zeszyt 3 Historia obozu Gross-Rosen

Na prawach rękopisu

Związek Bojowników o Wolność i Demokrację
Dzielnica Warszawa-Śródmieście - Koło Nr 1
ul. Wiejska 11 00-480 Warszawa tel. 296943
Komisja Historyczna Środowiska Gross-Rosen

Warszawa 1984

INTERNATIONALER
ZUCHDIENST
3288 ARLOSSEN (Walden)

Zespół Redakcyjny:

Zofia Doboszyńska, Halina Dudowa, Feliks Kidawa, Witold
Kulisiewicz, Mieczysław Mołdawa, Roman Olszyna, Zdzisław
Rałł, Andrzej Romanow, Feliks Sikora, Henryk Uchman,
Juliusz Zagórski, Kazimierz Zamojski

przy współpracy:

Michała Czebłakowa, Romana Konarzewskiego /Poznań/,
Jana Kosińskiego /Lublin/, Stanisławy Kozuchowskiej,
Henryka Króla /Jelenia Góra/, Stanisława Kuczewskiego,
Marii Malec-Więckowskiej, Janiny Padzik, Stanisława
Proga, Edwarda Roguskiego, Lucjana Stefańskiego,
Bogdana Wierzejewskiego, Piotra Wojciszewskiego

Projekt okładki: Włodzimierz Kern

Zdjęcia: Archiwum Klubu b. Więźniów Gross-Rosen
w Warszawie

OD REDAKCJI

Przy opracowaniu tego Zeszytu, zespołowi redakcyjnemu towarzyszyło przekonanie, o potrzebie ogólnego przedstawienia organizacji obozu koncentracyjnego Gross Rosen, pozwalającego na ogólne zrozumienie, wydarzeń związanych z budową i rozbudową obozu oraz losami więźniów.

W części pierwszej, starano się ukazać zabudowę i rozbudowę obozu i ważniejsze elementy jego organizacji.

W części drugiej, ukazano te ustalone przypadki, w których śmierć więźniów następowała w wyniku egzekucji. Informacji tych nie należy traktować jako całościowego opracowania. Są to tylko te fakty, które zdołano ustalić na podstawie zachowanych i odnalezionych dokumentów poobozowych.

W części trzeciej, w bardzo skróconej formie, zasygnalizowano informacje o podobozach, podległych komendanturze obozu koncentracyjnego. Każdy z podobozów wymaga szczegółowego opracowania, w odrębnych Zeszytach, co stanowi jedno z działań Zespołu Wydawniczego. Dotychczas wydano Zeszyty dotyczące podobozu Fünfteichen oraz podobozu Landeshut. Na bieżący rok przygotowane są do druku Zeszyty ze wspomnieniami więźniów podobozów: Reichenau, Dyhernfurth I, Dyhernfurth II, Brieg, Gablonz - niezależnie od innej tematyki związanej z obozem koncentracyjnym Gross Rosen.

Wszystkich byłych więźniów obozu koncentracyjnego Gross Rosen i podobozów, mających nie publikowane dotąd opracowania a pragnących je zamieścić w wydawanych Zeszytach, prosimy o nadsyłanie do naszej Redakcji.

Redakcja

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is mirrored and difficult to decipher.]

[Faint, illegible text at the bottom of the page, possibly a signature or reference.]

Spis treści

- Roman Olszyna - Historia obozu koncentracyjnego
Gross-Rosen
- Roman Olszyna - Z kroniki wydarzeń obozowych
- Feliks Sikora - Obozy podległe Komendanturze
KL Gross-Rosen

HISTORIA OBOZU KONCENTRACYJNEGO GROSS-ROSEN

Utworzenie obozu

Hitlerowskie obozy koncentracyjne mają długą i tragiczną w skutkach historię. Pod rządami Narodowo-Socjalistycznej Partii Robotniczej /NSDAP/, od 1933 roku trwał aż do zakończenia wojny, nieustanny okres bezwzględного terroru. Masowe aresztowania, nie-ludzki terror nad uwięzionymi, masowe morderstwa były w tym okresie zjawiskiem codziennym. Miejsca kaźni tworzyli z własnej inicjatywy różni terenowi fuhrerzy SS i SA.

22 marca 1933 roku, z rozkazu Heinricha Himmlera, ówczesnego szefa policji w Monachium, a późniejszego Reichsführera SS i Szefa Policji, utworzono pierwszy, w ramach państwowej działalności obóz koncentracyjny w Dachau. Do czasu napaści na Polskę utworzono jeszcze obozy w: Buchenwaldzie, Flossenbürgu, Mauthausen, Ravensbrück i Sachsenhausen. Stosowane w obozach koncentracyjnych metody terroru i zbrodni rozwinięto w latach wojny. Tereny obozów służyły dla realizacji biologicznego wyniszczania narodów, w szczególności Żydów, Cyganów i narodów słowiańskich.

W latach wojny, gęsta sieć obozów koncentracyjnych pokryła obszary państw okupowanych. W latach wojny, uwięziono w nich około półtora miliona ludzi, nie licząc pomordowanych w wyniku natchmiastowej zagłady. Liczba tych ostatnich ofiar, nie ujętych w ewidencjach obozów koncentracyjnych, przewyższa wielokrotnie liczbę osadzonych w obozach.

Olbrzymią śmiertelność wśród więźniów powodowały: głód, mordercza praca, zbrodniczy terror fizyczny, egzekucje, zabijanie w komorach gazowych.

15 czerwca 1940 roku, na okupowanych ziemiach polskich założono największy w Europie, obóz koncentracyjny Auschwitz. W roku 1941 wyrósł kolejny obóz na Majdanku. Na okres wojny przypada również utworzenie obozu koncentracyjnego Gross-Rosen /obecna nazwa Rogoźnica/. W niewielkiej odległości od miasteczka, na stoku granitowego wzgórza wyznaczono teren pod jego budowę. Pokłady granitu były już wydobywane przez działający kamieniołom. Stanowił on własność przedsiębiorstwa Deutsche Erd- und Steinwerke, utworzonego przez SS. Działalność przedsiębiorstwa wiąże się nierozdzielnie ze zbrodniami dokonanymi na więźniach.

DEST /niemieckie zakłady robót ziemnych i kamieniarskich/ było jednym z pierwszych przedsiębiorstw założonych przez SS. Utworzono je 10 czerwca 1938 roku, z siedzibą w Berlinie. Dla organizacji przedsiębiorstwa wykorzystano plany Hitlera, zmierzające do budowy gigantycznych budowli, mających stanowić wyraz potęgi partii hitlerowskiej i hitlerowskiego państwa.

Kamieniołomy i cegielnie DEST miały być dostawcami potrzebnego dla tych obiektów budulca, a jednocześnie przysparzać krociowe dochody SS.

Tam gdzie DEST podejmował działalność gospodarczą, tam wyrosły obozy koncentracyjne. Pokaznym źródłem zysków przedsiębiorstwa, była bezpłatna, niewolnicza praca więźniów. Warunki w jakich pracowali więźniowie stanowiły równocześnie przemyślany system mordowania więźniów. W kamieniołomach, cegielniach i zwirowniach DEST ginęli więźniowie obozów koncentracyjnych: Auschwitz-Birkenau, Buchenwaldu, Flossenburga, Gross-Rosen, Mauthausen-Guzen, Natzweiler, Neuengamme, Sachsenhausen, Stutthofu, a także wielu innych obozów.

W Gross-Rosen, niemalże do końca 1942 roku, miejscowy kamieniołom był jedynym miejscem pracy więźniów, nie licząc robót wykonywanych przy i rozbudowie obozu. Kamieniołom stanowił w latach 1940-1942 miejsce szczególnie licznych zbrodni.

Pierwszy transport więźniów do obozu Gross-Rosen skierowano z KL Sachsenhausen. Obejmował on 100 więźniów w tym 98 Polaków. Miał on miejsce 2 sierpnia 1940 r.

Życie więźnia dla władz obozowych nie stanowiło żadnej wartości. W miejsce pomordowanych dosyłało do obozu następne ofiary. Realizowano tu nieprzerwanie zadania wynikające z programu biologicznej zakłady narodów ujarzmionych.

W okresie pełnienia funkcji Lagerführera przez Untersturmführera SS - Antona Thumanna wymordowano na miejscu około 50 % osadzonych w obozie. Około 2.000 więźniów będących w stanie krańcowego wyczerpania wywieziono w roku 1942 do obozu koncentracyjnego Dachau.

W okresie lat 1941-1942 wymordowano prawie 2.500 jeńców, żołnierzy Armii Czerwonej. W czerwcu pozostawało przy życiu tylko kilkudziesięciu spośród 2.500 dowiezionych ze Stalagu w Łambinowicach.

W latach 1940-1945 zarejestrowano w obozie Gross-Rosen około 125.000 uwięzionych. W dniu 15 stycznia 1945 roku, na stanie obozu i w podobozach znajdowało się łącznie 77.904 osoby. Kierowanie transportów do obozu przerwane zostało w początkach lutego 1945 r.

Od 8 lutego 1945 roku, komendantura obozu przystąpiła do likwidacji obozu głównego i wywożenia więźniów do innych obozów koncentracyjnych. 13 lutego obóz główny przestał istnieć. Uległa likwidacji również część podobozów. W konsekwencji opuszczenia obozu, komendantura przeniosła się do podobozu Reichenau, skąd podejmowano próby zarządzania nie zlikwidowanymi podobozami, rozsiyanymi głównie na okupowanych terenach Czechosłowacji i na Zachód od Odry.

Organizacja obozu

Przez okres od 2 sierpnia 1940 roku do 1 maja 1941 roku, obóz nosił oficjalną nazwę "Konzentrationslager Sachcenhausen- Arbeitslager Gross-Rosen". Najwyższą władzę nad więźniami sprawował lagerführer obozu - Anton Thumann. Załogę obozową tworzyło kilkudziesięciu esesmanów. Nadzór nad więźniami sprawowali również różnego rodzaju funkcyjni, wyznaczeni spośród więźniów przez władze SS. Funkcje te pełnili więźniowie niemieccy, rekrutujący się z przestępców. Na szczycie obozowych funkcyjnych stał Lagereltester /starszy obozu/. W barakach nadzór nad więźniami sprawowali blockeltestrzy /starsi bloku/ i podlegli im stubeneltestrzy /starsi izby/ oraz Schreiber pisarz blokowy.

W miejscach pracy i w poszczególnych grupach roboczych, nadzorowali więźniów kapowie i vorerbeitrzy.

Przekształcenie obozu w obóz samodzielny z dniem 1 maja 1941 roku spowodowało również zmianę organizacji władz obozowych. Roz-

budowano zarówno organizację władz esesmańskich jak i więźniarskich. Utworzona komendantura obejmowała pięć wydziałów, zwanych Abteilungen: Abteilung I-komendantura, Abteilung II-obozowe gestapo, Abteilung III-wewnętrzne sprawy obozu, Abteilung IV-administracja, Abteilung V-służba lekarska i sanitarna. Odrębną jednostkę w komendanturze stanowiła SS Totenkopf Verbände /jednostka wartownicza/.

W codziennym życiu więźniów największą rolę odgrywały Abteilung III i Abteilung V. Te wydziały ponoszą szczególną odpowiedzialność za cierpienia i śmierć więźniów.

Spośród kadry oficerskiej SS, szczególnie ponoszącej odpowiedzialność za zbrodnie wymienić należy: Artuha Roedla, Johannesesa Hassenbrocka /komendanci/, Antona Thumanna i Waltera Ernsbergera /Lagerführerzy/, Kurta Babora, Friedricha Entressa, Heinricha Rindfleischa /lekarze/.

Długa jest lista zbrodniarzy spod znaku SS i spośród więźniów funkcyjnych.

Obóz jeńców

W październiku 1941 roku na obszarze obozu koncentracyjnego Gross-Rosen utworzono obóz dla jeńców z Armii Czerwonej, Osadzono w nim 2.500 jeńców, dowiezionych ze Stalagu w Łambinowicach. Obóz istniał do czerwca 1942 roku. Jeńców tych komendantura obozu Gross-Rosen nie objęła swą ewidencją. Nie rejestrowano też ich śmierci w dokumentach obozowych ani w miejscowym Urzędzie Stanu Cywilnego.

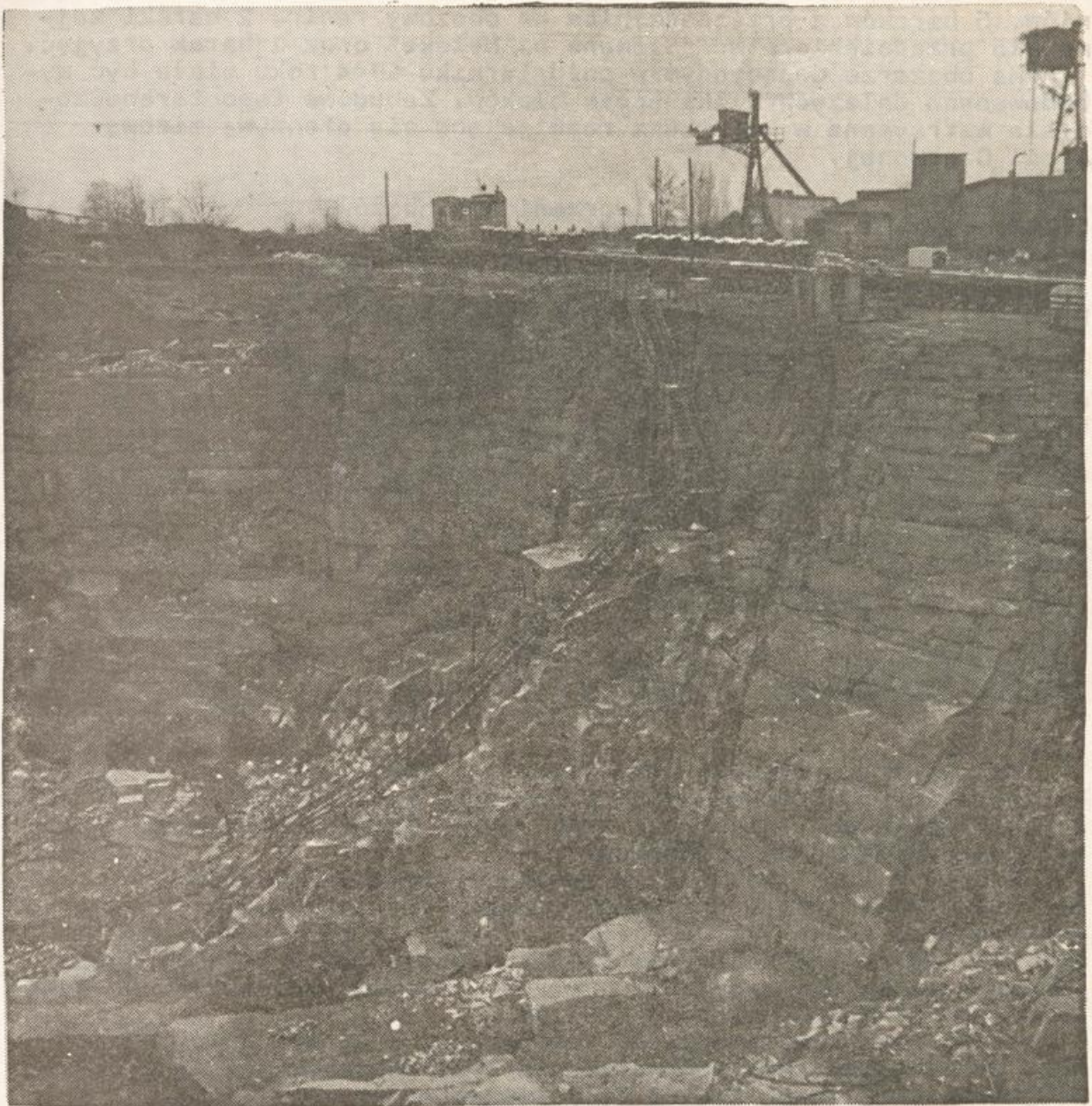
W czerwcu 1942 roku, kiedy przy życiu pozostawało już tylko kilkudziesięciu jeńców, odrębny obóz został zlikwidowany a jeńcy rozmieszczeni po różnych barakach, łącznie z więźniami obozu. I tym razem nie ujęła ich ewidencja obozu koncentracyjnego. Spośród pozostałych więźniów odróżniali się tylko ubiorem. Pozostawiono im bowiem mundury wojskowe z oznaczeniem literowym S.U. Z każdym dniem po przywiezieniu topniały szeregi jeńców. Codziennie zabijano całe grupy podczas pracy w kamieniołomie. Pewne grupy rozstrzelano. Setki jeńców podstępnie wytruła służba sanitarna SS pod pozorem zwalczania epidemii tyfusu.

Dowożeni przez gestapo w latach późniejszych jeńcy byli już rejestrowani jako więźniowie obozu koncentracyjnego. Jedynie w obozowych dokumentach, jako kategorię więźnia mieli wpisywane Krg. /kriegsgefangen/. Była to już stosunkowo nieliczna grupa i trudna do rozpoznania wśród więźniów.

Rozbudowa obozu

Początkowo przeznaczony pod obóz teren obejmował około 70.000 m² powierzchni. Zatwierdzony w marcu 1944 roku plan zabudowy obozu obejmował już powierzchnię powiększoną o dalsze około 45.000 m². W początkach października 1944 roku do obszaru obozowego przyłączono dalszy teren, obejmujący około 70.000 m². Ta część obozu określana była przez więźniów potocznie jako "obóz oświęcimski". Nazwa ta przyłgnęła dlatego, iż zabudowę tego terenu rozpoczęli więźniowie dowiezieni do Gross-Rosen w październiku 1944 roku z K.L. Auschwitz-Birkenau. Nie stanowiła ta część obozu jakiegokolwiek filii K.L. Auschwitz.

Na terenie przeznaczonym do zabudowy przed październikiem 1944 roku wybudowano 22 baraki przeznaczone na umieszczenie więź-

Kamieniołom w Gross-Rosen

Nr archiwum 1.4.15.2

niów, 5 baraków z przeznaczeniem na obozowy rewir, 2 baraki zajmowało przedsiębiorstwo "Siemens u. Halske" oraz 1 barak przyjęć.

Na obszarze dołączonym w październiku 1944 roku miało być wybudowanych dalszych kilkanaście bloków. Zabudowa tego terenu została wstrzymana w związku z rozwijającą się ofensywą zimową Armii Czerwonej.

Utworzenie podobozów

Pierwszy podobóz utworzyła komendantura obozu koncentracyjnego Gross-Rosen w końcu 1942 roku w miejscowości Breslau-Lissa. Rok 1943 nie zapowiadał eksplozji pod tym względem, jaka nastąpiła w roku 1944. W tymże roku komendantura tworzy bez mała 100 podobozów. Część z nich powstała z przekształcenia obozów pracy przymusowej dla Żydów, przejętych przez komendanturę obozu Gross-Rosen. W roku 1944 główna masa więźniów zapełniała podobozy. W obozie głównym Gross-Rosen przebywało przeciętnie 8.000-9.000 więźniów. Około 18.000 więźniów Żydów umieszczonych było w podobozach istniejących na obszarze Gór Sowich. Wykonywali różne prace przy budowie kwatery Adolfa Hitlera. W latach 1942-1945 utworzono podobozy wykazane są w dalszej części.

Transporty do obozu

Transporty z więzień były kierowane wyłącznie do obozu głównego Gross-Rosen. Nie wszystkie transporty kierowane z innych obozów koncentracyjnych trafiały do tego obozu. Część z nich kierowana była bezpośrednio do podobozów.

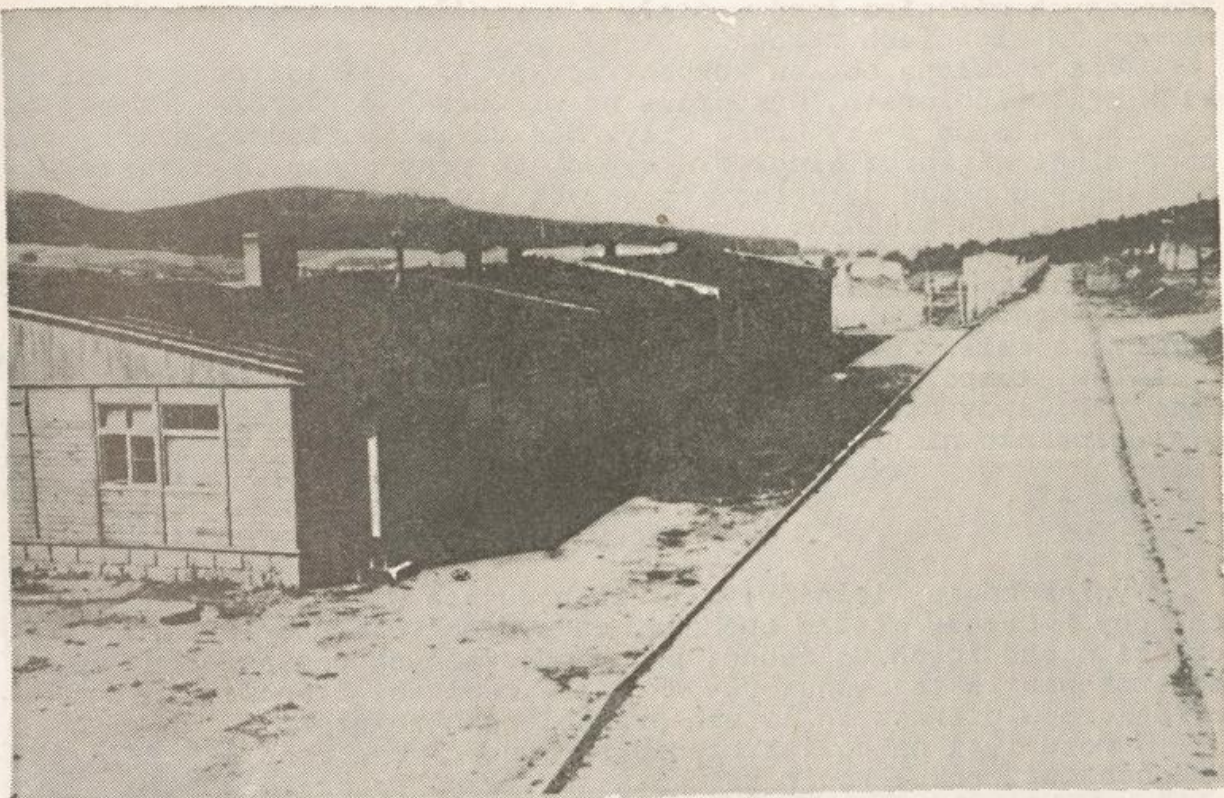
W dniu 1 maja 1941 roku w obozie Gross-Rosen znajdowało się około 400 więźniów. W dalszych okresach zarejestrowano w obozowej dokumentacji około 125.000 osób, z czego w roku 1944 prawie 100.000. Wśród ogółu zarejestrowanych około 50% stanowili Żydzi /głównie węgierscy i polscy/. Polacy stanowili około 20%, a obywatele Związku Radzieckiego około 18%.

Wśród więźniów narodowości żydowskiej było około 27.000 Żydówek. Kobiety innych narodowości nie były więźniarkami Gross-Rosen. Miejscami uwięzienia kobiet były liczne podobozy.

Praca środkiem masowego wyniszczenia

Głównym celem obozów koncentracyjnych w latach wojny była realizacja planów hitlerowskiego ludobójstwa. Obozy koncentracyjne nie były ani miejscem internowania, ani miejscem odbywania kary czasowego pozbawienia wolności. Stanowiły one ośrodki masowej zagłady. Załamanie się w 1942 roku planu błyskawicznego zwycięstwa nad Związkiem Radzieckim, postawiły gospodarkę wojenną Rzeszy w trudnej sytuacji. Przemysł hitlerowski odczuwał coraz większe trudności na odcinku braku siły roboczej. Również władze centralne SS zwróciły większą uwagę na potrzebę wykorzystania siły roboczej więźniów obozów koncentracyjnych.

Od końca 1942 roku zacieśniają się coraz bardziej związki SS z niemieckimi koncernami. Te ostatnie mając pełną świadomość wy-

Stan obozu widziany od bramy obozowej zaraz
po wyzwoleniu. Rok 1946.

Nr archiwum 1.4.2.2.

znaczonych więźniom losów, stały się współorganizatorami dokonywanych na więźniach zbrodni.

Wraz z załogą obozów koncentracyjnych, administracja niemieckich przedsiębiorstw, wymuszała na więźniach mordercze tempo pracy, zmuszała do pracy ponad siły. Nie udzielano żadnej pomocy ani chorym ani więźniom uległym w wypadkach przy pracy. W miejsce wyniszczonych pracą domagano się przydziału dalszych więźniów. Niewolnicza praca więźniów trwała w niemieckich przedsiębiorstwach aż do kapitulacji Rzeszy.

Żaden z więźniów nie pozostawał bez przydziału do pracy. Wielu nie mogąc znieść tempa pracy i stosowanych szykan i terroru wybierało śmierć od esesmańskiej kuli. Za niedostateczne, zdaniem oprawców, tempo pracy, spotykały więźniów dodatkowe represje. Nieszczęśliwcy ci trafili między innymi do karnych kompanii co przyspieszało nierzadko ich śmierć.

Obozowy rewir

Wyniszczanie więźniów, a także panujące w obozie różne masowe choroby zmuszały władze obozowe, do wyznaczenia chociażby dla części niezdolnych do żadnej pracy specjalnych pomieszczeń. Pomieszczenia takie zwane były w obozie rewirem. Stanowiły one, zwłaszcza w pierwszych latach przedsięwzięcia krematorium.

W roku 1941 na pomieszczenia rewiru przeznaczono jeden barak. W końcu 1942 roku, rewir zajmował już trzy baraki, a w roku 1944 pięć baraków. Od 1942 roku istniał również w obozie tzw. schonung dla niezdolnych do pracy, dla których nie było miejsca w barakach rewirowych. Była to nie mała grupa więźniów.

O braku jakiegokolwiek zainteresowania chorymi niemalże do końca 1942 roku świadczy najlepiej fakt, że rewir nie miał żadnego przydzielonego lekarza-więźnia, chociaż tacy byli w obozie i pracowali jako robotnicy niefachowi. Całą "opiekę" nad chorymi sprawowali niemieccy więźniowie kryminalni. Zadaniem ich było przyspieszanie śmierci chorych. Zadania te spełniali gorliwie, ku zadowoleniu władz obozowych. W dokumentach śmierci podawano fikcyjne przyczyny śmierci. Lagerartz Kurt Babor, który później ze swych zbrodni zasłynął również w obozie koncentracyjnym Dachau, na podsuwane mu propozycje przeniesienia więźniów-lekarzy do pracy w rewirze miał tylko jedną odpowiedź: "obóz koncentracyjny to nie sanatorium, mnie potrzebni są nosiciele trupów do krematorium, a nie lekarze".

Chorych do rewiru najczęściej kwalifikował osobiście sam Lagerführer - Anton Thumann. Biada była temu, którego Thumann uznał za udającego chorego.

Po odejściu z obozu Kurta Babora, jako pierwszy przydzielony został do pracy w rewirze więzień-lekarz Kazimierz Hałgas. Drugi lekarz, Józef Zegleń wysłany został do podobozu Breslau-Lissa. W drugiej połowie 1943 roku przydzielono do rewiru kolejnego lekarza - Antoniego Mianowskiego. Rewir pozostawał wciąż bez niezbędnych środków do leczenia. Podstawowe wyposażenie stanowiły papierowe bandaże, maść na świerzb, środki do czyszczenia ropiejących ran. Nawet powszechnie panującej w obozie epidemii jaglicy /w obozie zwanej trachomą/ nie było czym leczyć.

Ilość lekarzy przydzielonych do rewiru wzrosła dopiero wiosną 1944 roku. Wielu lekarzy skierowano do rewirów w podobozach. W kwietniu 1944 roku liczna grupa więźniów-lekarzy przywieziona zo-

Śmierć w kamieniołomie - zdjęcie konspiracyjne

Nr archiwum 1.4.15.7

stała z obozu koncentracyjnego na Majdanku. Liczni lekarze zostali również dowiezieni z więzień z obszaru okupowanej Polski. Pomimo tej zmiany, rewir nigdy nie zdobył sobie prawa do nazwy szpitala. Wśród polskich lekarzy, więzionych w 1944 roku w obozie Gross-Rosen byli między innymi: Władysław Bernadzikowski, Kazimierz Biały, Włodzimierz Boładź, Czesław Czerpikowski, Jan Dadak, Kacper Dębosz, Włodzimierz Doktor, Stanisław Domin, Konrad Dunłaszewski, Jerzy Dutkiewicz, Ludwik Fiszer, Kornel Gibiński, Zygmunt Witalis Gutentag, Ryszard Hanusz, Stanisław Konopka, Tadeusz Kosiłowicz, Mieczysław Kotarbiński, Zygmunt Kulig, Natan Lienfeld, Kazimierz Majewski, Stanisław Mazurek, Mieczysław Michałowicz, Jan Nowak, Walenty Popek, Kazimierz Popiołek, Mieczysław Reisner, Stanisław Różycki, Leonard Szadurski, Alojzy Szewczyk, Romuald Sztaba, Wejrowski, Jan Woźniak, Jan Wójciński, Władysław Zapałowicz.

Reżim obozowy

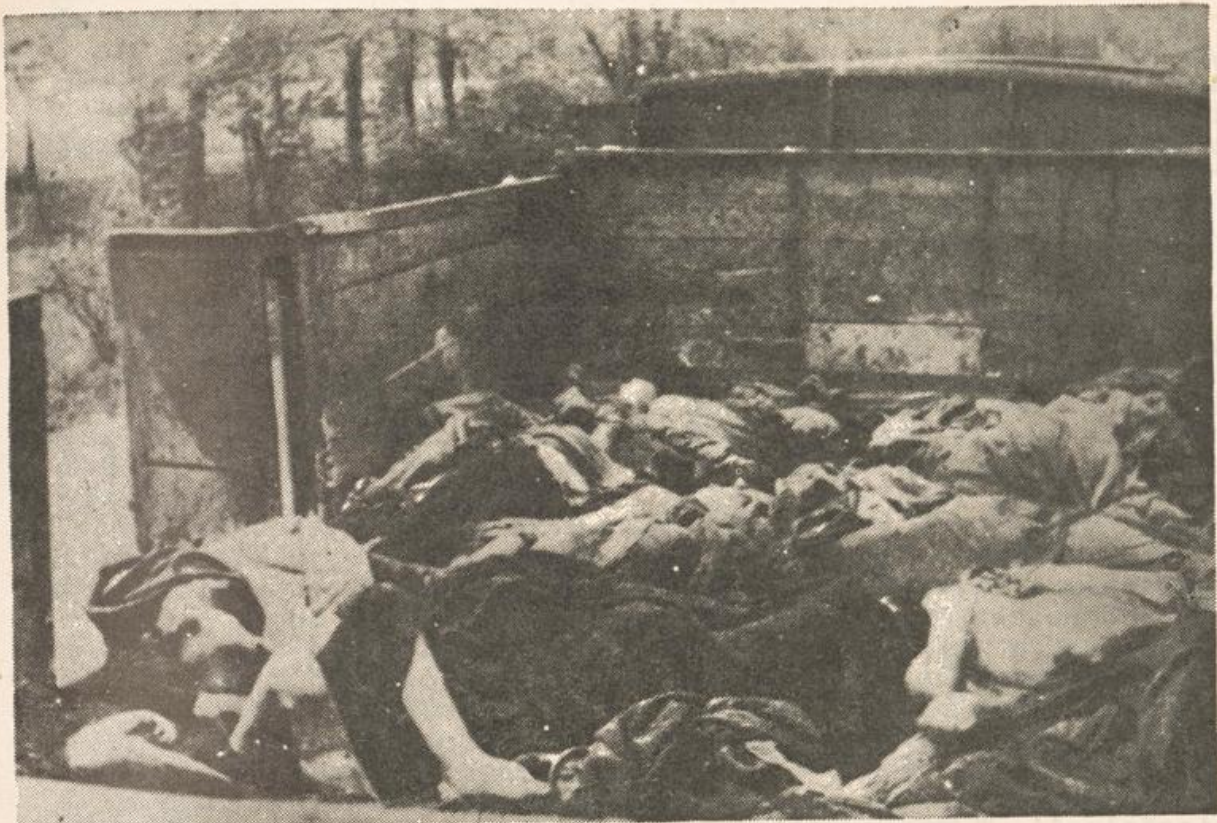
Więzień obozu koncentracyjnego pozbawiony był wszelkich praw. Każdy uwięziony zdany był na samowolę obozowych władz esesmańskich i wyznaczonych przez tę władzę, spośród więźniów funkcyjnych. Postawa wielu funkcyjnych zależna była szczególnie w ostatnich okresach od sytuacji istniejącej nie tylko w obozie.

Osadzonych w obozie przy każdej okazji uświadamiano o nieuchronnie czekającym ich losie. Los ten to nieuchronna śmierć. Obozową drogę do "wolności" stanowił krematoryjny komin. Więźniów w tym względzie dzielił tylko okres czasu. Zabijanie więźniów było bezkarne. Im większy był zbrodniarz, tym większym cieszył się zaufaniem obozowych władz. Zbrodnie powodowały wśród wielu funkcyjnych stąpanie po drabinie hierarchii funkcyjnej. Nawet przy powszechnie stosowanych, najprzeróżniejszych formach terroru, oprawcy potrafili wymyślać jeszcze dodatkowe sposoby gnębienia więźniów. Tworzono w obozie instytucjonalne ogniwa, których samo istnienie potęgowało dodatkowy strach wśród więźniów. Role te spełniały karne kompanie.

Do 1943 roku istniały w obozie koncentracyjnym Gross-Rosen takie warunki, przy których utworzenie karnej kompanii władze obozowe uznały za zbyt ciężkie. Nawet w karnej kompanii nie mogłoby wymyśleć dodatkowych, zbrodniczych metod niszczenia. Dopiero w roku 1943 przy zwiększonym stanie ilości więźniów i przy nieco złagodzonego terrorze, utworzono karną kompanię. W sierpniu 1944 roku, niezależnie od karnej kompanii, dla ściśle określonych więźniów, utworzono dodatkowe, karne "Sonderkommando". Więźniowie ci umieszczeni byli w baraku razem z karną kompanią lecz stanowili odrębną grupę roboczą na terenie kamieniołomu.

Wszelkie kontakty z więźniami karnej kompanii, a zwłaszcza z więźniami "Sonderkommando" były zabronione. Więźniowie "Sonderkommando" ubrani byli ponadto w odmienną odzież, co jeszcze bardziej umożliwiało ich izolację od pozostałych więźniów nawet podczas pracy. Pierwszymi więźniami "Sonderkommando" byli Polacy. Więźniów tych władze obozowe uznały za niebezpiecznych, ze względu na przejawianą aktywność wśród więźniów. Rekrutowali się oni z działaczy polskiego ruchu oporu.

Powszechnie też, władze obozowe za najdrobniejsze nawet naruszenie "dyscypliny obozowej" karały karą chłosty. Za próby ucieczek stosowano karę śmierci przez powieszenie. I takich ofiar nie było mało.

Więźniowie Gross-Rosen zmarli z wycieńczenia
w transporcie ewakuacyjnym.

Nr archiwum 1.5.1.11.

Każdy dzień przeżywał więzień w nieustannym napięciu. Musiał być stale czujny, aby nie stać się ofiarą nawet z przyczyn nie zawinionych. Wielu więźniów nie było jednakże zdolnych przeżywać dłużej tak wielkich napięć. Poddawali się zubożeniu co nie sprzyjało w walce o przetrwanie. Przy takim załamaniu powiększali grono śmiertelnych ofiar.

Likwidacja obozu

12 stycznia 1945 roku Armia Czerwona rozpoczęła zimową operację wiślańsko-odrzańską. Z przebiegiem tej ofensywy wiąże się również losy więźniów Gross-Rosen. Front wschodni szybko przesunął się na kierunku Dolnego Śląska. W trzeciej dekadzie stycznia władze hitlerowskie przystąpiły do likwidacji części podobozów, istniejących na Śląsku Opolskim i na Dolnym Śląsku. W styczniu 1945 roku przestały istnieć podobozy: Funfteichen, Pampitz /zwany też Brieg/, Dyhenfurth i Dyhenfurth II, Breslau-Lissa, podobozy w Breslau i Treskau. Więźniowie tych podobozów, z wyjątkiem Treskau przeniesieni zostali do Gross-Rosen. W lutym nastąpiła likwidacja dalszych podobozów, utworzonych po prawej stronie Odry.

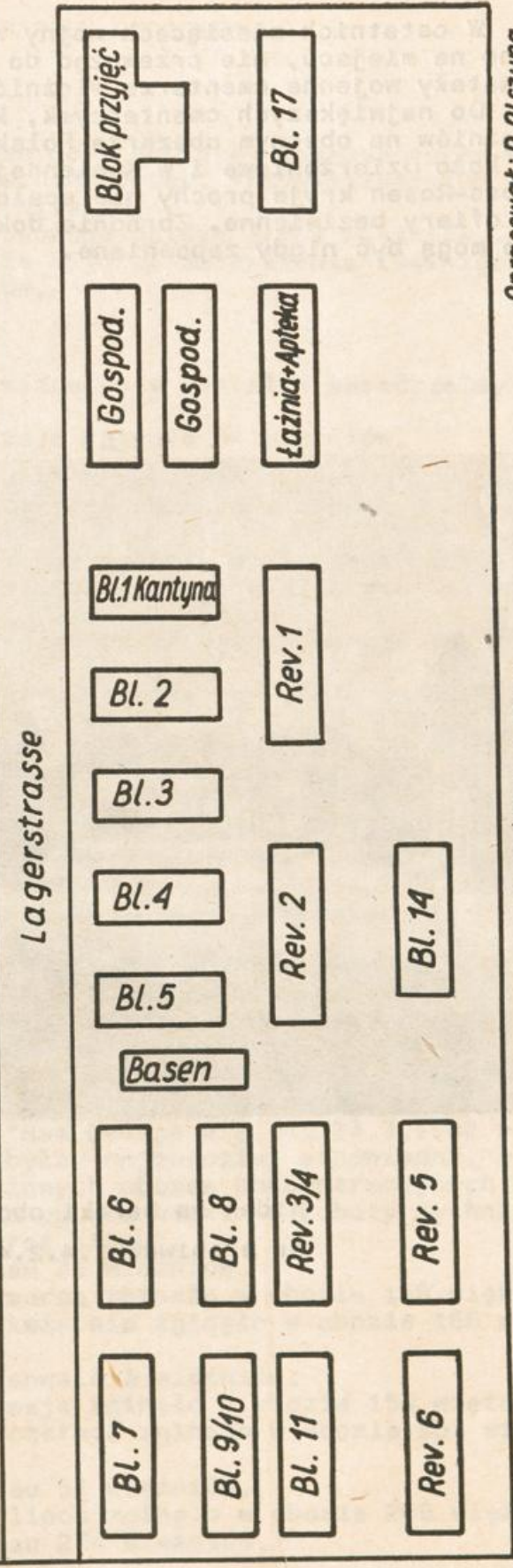
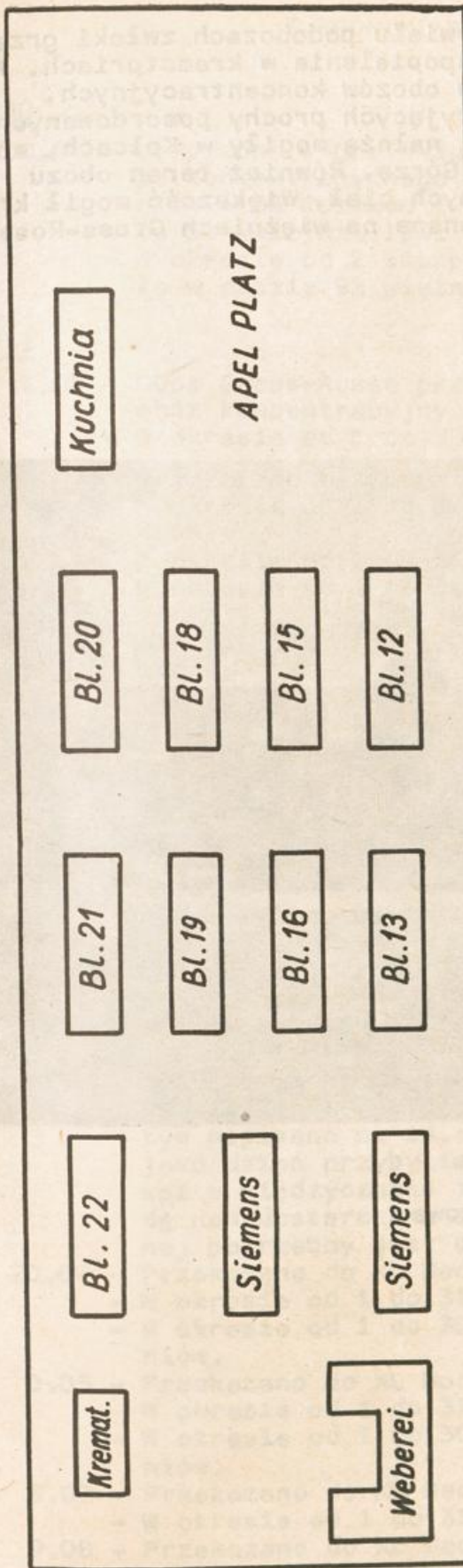
Evakuacja więźniów z obozu głównego Gross-Rosen rozpoczęła się 8 lutego i została zakończona w dniu 11 lutego 1945 roku.

Kiedy ruszała ofensywa wiślańsko-odrzańska, we wszystkich obozach podległych komendanturze obozu Gross-Rosen znajdowało się 77.904 uwięzione osoby. Zdecydowaną większość z nich objęły transporty ewakuacyjne. W każdym transporcie miała miejsce masowa śmiertelność. W rzeczywistości, transporty ewakuacyjne były pochodami śmierci. Nie jest znana liczba ofiar. Było ich jednak tysiące. Również i więźniowie dowiezieni lub doprowadzeni do innych obozów koncentracyjnych na skutek wyczerpania i chorób tam ginęli masowo. O masowości transportów ewakuacyjnych świadczy fakt ilości więźniów zaewidencjonowanych w obozach przeznaczenia. Łącznie z transportów ewakuacyjnych zaewidencjonowano jeszcze około 33.000 więźniów. Trasy przemarszów poszczególnych kolumn ewakuacyjnych znały liczne masowe mogiły. Nie zabrakło ich również na trasach transportów kolejowych, gdyż na różnych postojach usuwano zwłoki z wagonów. Liczne zwłoki dowiezione do różnych obozów zostały spopielone w obozowych krematoriach bez odnotowania.

Część podobozów nie podlegała ewakuacji. Były to głównie podobozy utworzone na obszarze okupowanej Czechosłowacji /w paśmie sudeckim/ i na obszarach po lewej stronie Odry. Nie zdołano także wyprowadzić więźniów z niektórych podobozów znajdujących się po prawej stronie Odry. Istniały one aż do ostatecznej kapitulacji Rzeszy. Istniały w nich warunki o wiele gorsze niż przed ewakuacją obozu głównego. Wkraczający żołnierze w dniu 13 lutego 1945 roku na obszar obozu koncentracyjnego Gross-Rosen, zastali obóz całkowicie opróżniony z więźniów.

Bilans zbrodni

Zniszczone przez władze obozowe dokumenty nie pozwalają na dokładne określenie ilości pomordowanych w obozie głównym i w podobozach. Z prowadzonych badań liczbę pomordowanych można określić na około 40.000 łącznie ze śmiertelnością w transportach ewakuacyjnych. Wiele tysięcy zginęło w innych obozach, na skutek wyczerpania transportami ewakuacyjnymi.

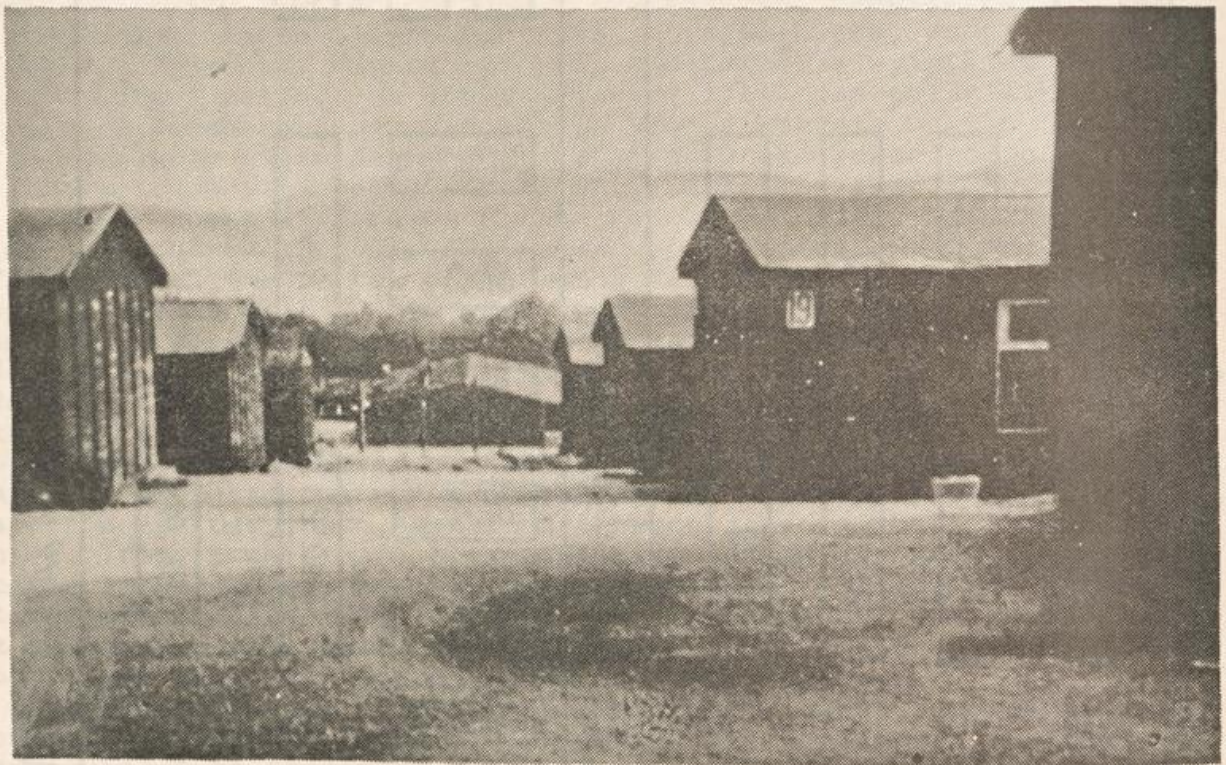
Teren rozbudowy nowej części obozu

Opracował: R. Olszyna

STAN ZABUDOWY W GRUDNIU 1944r.

W ostatnich miesiącach wojny w wielu podobozach zwłoki grzebano na miejscu, nie przewożąc do spopielenia w krematoriach. Tak powstały wojenne cmentarze więźniów obozów koncentracyjnych.

Do największych cmentarzy, kryjących prochy pomordowanych więźniów na obecnym obszarze Polski należą mogiły w Kolcach, mogiły koło Dzierżoniowa i w Kamiennej Górze. Również teren obozu Gross-Rosen kryje prochy nie spalonych ciał. Większość mogił kryje ofiary bezimienne. Zbrodnie dokonane na więźniach Gross-Rosen nie mogą być nigdy zapomniane.

Widok na baraki obozowe
Nr archiwum 1.4.2.4.

Z KRONIKI WYDARZEŃ OBOZOWYCH

1940

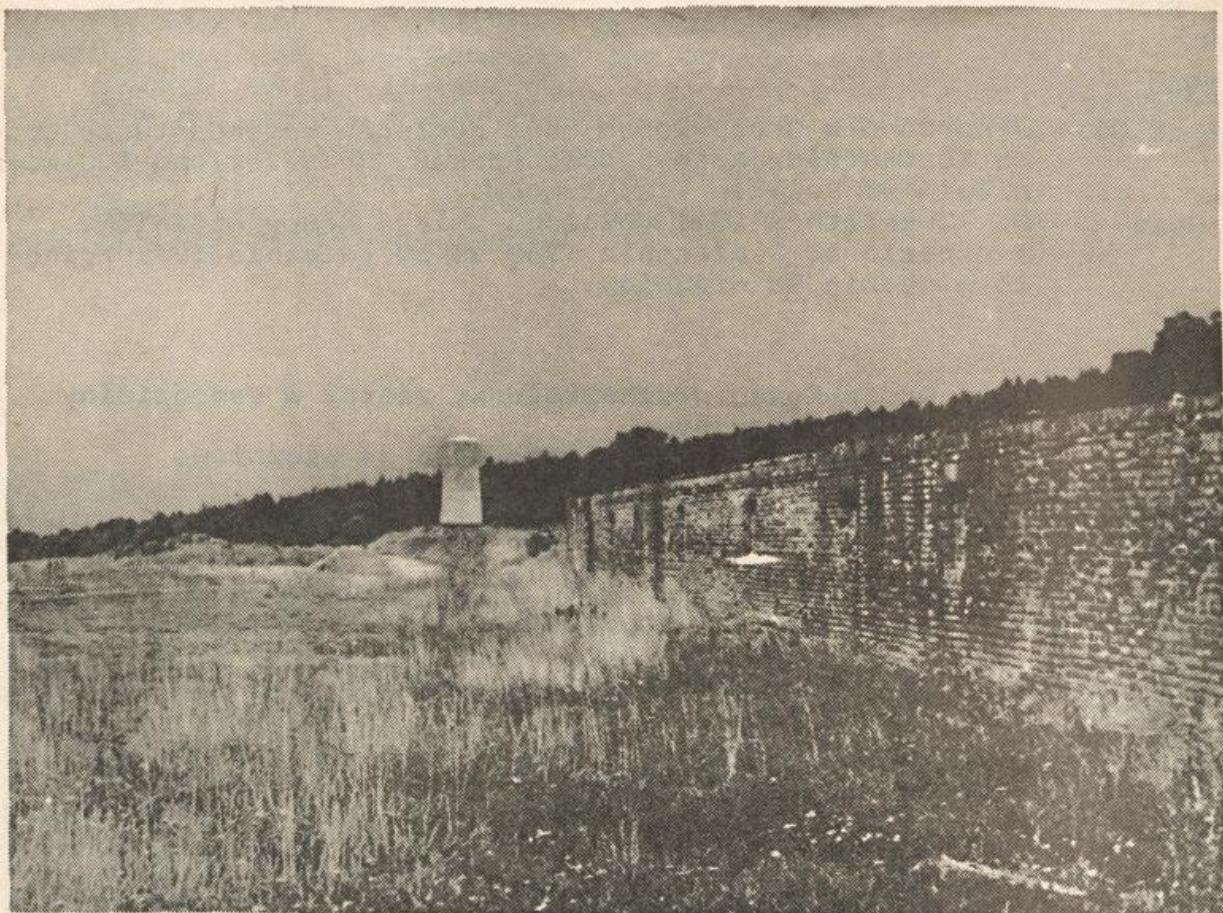
- 2.08 - Utworzono w Gross-Rosen obóz podległy komendanturze obozu koncentracyjnego Sachsenhausen. Przywieziono 100 więźniów - 98 Polaków i 2 Niemców.
- Do 30 kwietnia 1941 dowożono dalsze grupy więźniów.
- W okresie od 2 sierpnia 1940 do 30 kwietnia 1941 zginęło w obozie 92 więźniów.

1941

- 1.05 - Obóz Gross-Rosen przekształcony został w samodzielny obóz koncentracyjny.
- W okresie od 1 do 30 maja zginęło 54 więźniów.
- 20.06 - Przekazano do KL Dachau 104⁷ więźniów.
- W okresie od 1 do 30 czerwca zginęło w obozie 39 więźniów.
- W okresie od 1 do 31 lipca zginęło w obozie 19 więźniów.
- W okresie od 1 do 31 sierpnia zginęło w obozie 7 więźniów.
- W okresie od 1 do 30 września zginęło w obozie 34 więźniów.
- W okresie od 1 do 31 października zginęło w obozie 41 więźniów.
- W okresie od 1 listopada do 31 grudnia zginęło w obozie 218 więźniów.

1942

- W okresie od 1 do 31 stycznia zginęło w obozie 55 więźniów.
- 23.02 - Rozstrzelano więźnia Polaka - Józef Serosz ur. 12.03. 1915 r.
- W okresie od 1 do 28 lutego zginęło w obozie 31 więźniów.
- 4.03 - Komendantura obozu otrzymała pismo oznaczone "Tajemnica Państwowa" z Zakładu Sanatoryjnego i Opieki Lekarskiej w Bernburgu, polecające przekazanie 214 więźniów wybranych przez komisję lekarską w dniach 19-20 stycznia 1942 r. do tegoż Zakładu /w ramach eutanazji/. W piśmie tym napisano m. in.: "Nam wydaje się, że 24.3.1942 r. jako dzień przybycia byłby najbardziej odpowiedni, ponieważ w międzyczasie z innych obozów koncentracyjnych będą nam dostarczani i z punktu widzenia roboty technicznej potrzebny jest okres czasu".
- 20.03 - Przekazano do KL Dachau 23 więźniów.
- W okresie od 1 do 31 marca zginęło w obozie 158 więźniów.
- W okresie od 1 do 30 kwietnia zginęło w obozie 166 więźniów.
- 8.05 - Przekazano do KL Buchenwald 3 więźniów.
- W okresie od 1 do 31 maja zginęło w obozie 155 więźniów.
- W okresie od 1 do 30 czerwca zginęło w obozie 101 więźniów.
- 8.07 - Przekazano do KL Dachau 51 więźniów.
- W okresie od 1 do 31 lipca zginęło w obozie 206 więźniów.
- 9.08 - Przekazano do KL Dachau 274 więźniów.

Pozostałość po kuchni obozowej i fragment
placu apelowego

Nr archiwum 1.4.9.5

- 24.08 - Przekazano do KL Auschwitz 1 więźnia.
- W okresie od 1 do 31 sierpnia zginęło w obozie 259 więźniów.
- 12.09 - Przekazano do KL Dachau 314 więźniów.
- W okresie od 1 do 30 września zginęło w obozie 333 więźniów.
- 12.10 - Przekazano do KL Dachau 307 więźniów.
- 16.10 - Przekazano do KL Auschwitz 37 więźniów.
- W okresie od 1 do 31 października zginęło w obozie 900 więźniów.
- 2.12 - Przekazano do KL Dachau 120 więźniów.
- 9.12 - Przekazano do KL Dachau 130 więźniów.
- W okresie od 1 listopada do 31 grudnia zginęło w obozie 1038 więźniów.

1943

- W okresie od 1 do 31 stycznia zginęło w obozie 222 więźniów.
- 26.02 - Przekazano do KL Auschwitz 12 więźniów.
- W okresie od 1 do 28 lutego zginęło w obozie 351 więźniów.
- 20.03 - Przekazano do KL Dachau 22 więźniów.
- 04 - Przekazano do KL Sachsenhausen 1000 więźniów.
- 10.04 - Przekazano do KL Auschwitz 4 więźniów.
- 18.04 - Przekazano do KL Buchenwald 1 więźnia.
- 21.09 - Przekazano do KL Buchenwald 5 więźniów.
- 23.09 - Przekazano do KL Buchenwald 300 więźniów.
- 20.10 - Przekazano do KL Buchenwald 6 więźniów.

1944

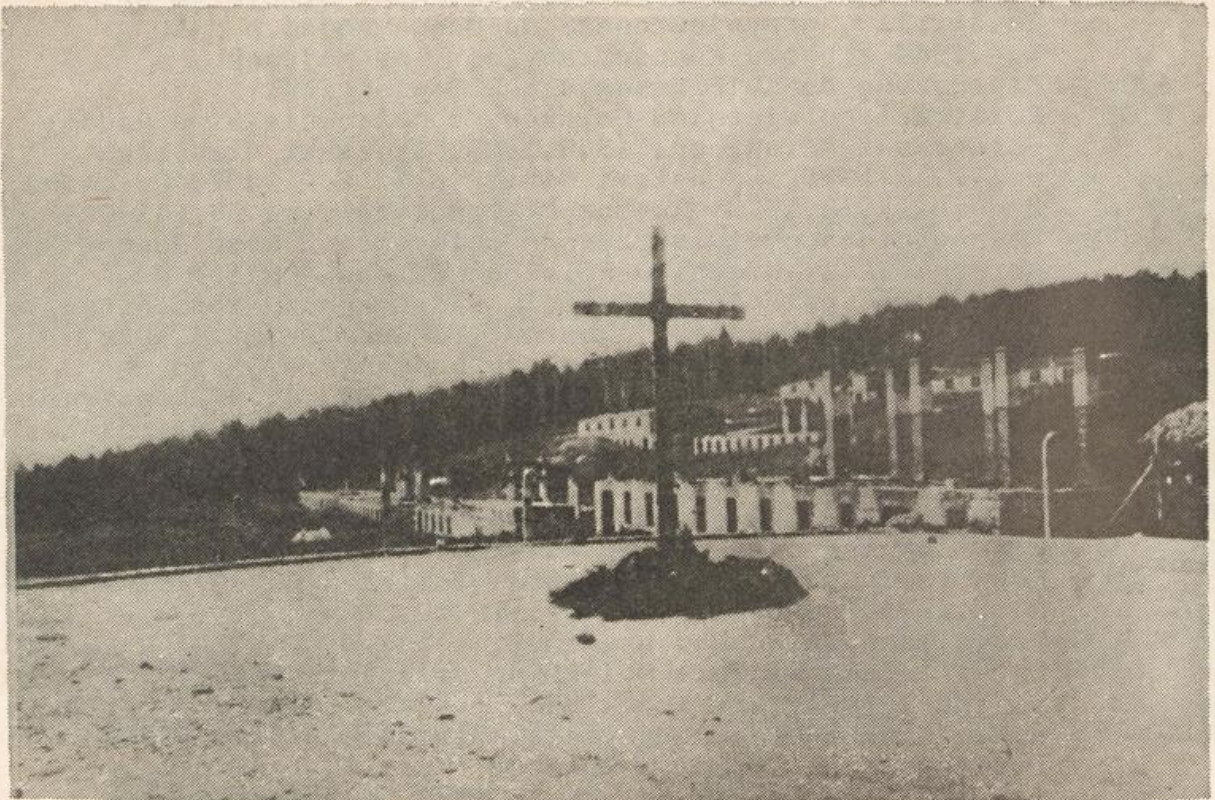
- 21.01 - Przekazano do KL Dachau 39 więźniów.
- 22.01 - Przekazano do KL Dachau 39 więźniów.
- 6.02 - Przekazano do KL Dachau 480 więźniów.
- 7.02 - Przekazano do KL Neuengamme 98 więźniów.
- 21.02 - Przekazano do KL Buchenwald 20 więźniów.
- 12.03 - Przekazano do KL Buchenwald 418 więźniów.
- 26.03 - Przekazano do KL Auschwitz 443 więźniów.
- 2.04 - Przekazano do KL Dachau 5 więźniów.
- 11.04 - Przekazano do KL Sachsenhausen 400 więźniów.
- 25.04 - Przekazano do KL Netzweiler 901 więźniów.
- 26.04 - Rozstrzelano więźniów Polaków na polecenie Sipo Radom: Krotke Aleksander ur. 8.1.1912, Krotke Stanisław ur. 10.6.1914, Kościelski Aleksander ur. 10.11.1912, Sętowski Roman ur. 9.8.1914, Surma Stanisław ur. 12.4.1910, Stępień Antoni ur. 1.11.1911, Urbańczyk Bogusław ur. 13.2.1925, Zawal Jerzy ur. 2.2.1913.
Komendantura obozu przekazała do obozu koncentracyjnego w Dachau polecenie Sipo Radom rozstrzelania więźnia Polaka: Baziak Stanisław ur. 25.3.1903 r., przeniesionego do tamtejszego obozu transportem w dniu 5.2.1944 r.
- 28.04 - Komendantura obozu otrzymała pismo z Sipo Łódź, polecające rozstrzelać 3 więźniów Polaków: Strzelecki Władysław ur. 1.1.1925, Hadryjan Władysław ur. 4.1.1924, Stępień Stanisław ur. 20.3.1923.
- 28.04 - Rozstrzelano więźnia Polaka: Jakubczak Stanisław ur. 28.1.1923, przywiezionego do Gross-Rosen w dniu 5.4.1944 r. z obozu koncentracyjnego na Majdanku.

Szubienica obozowa, na której wieszano
więźniów z wyroku i za ucieczki

Nr archiwum 1.4.14.1

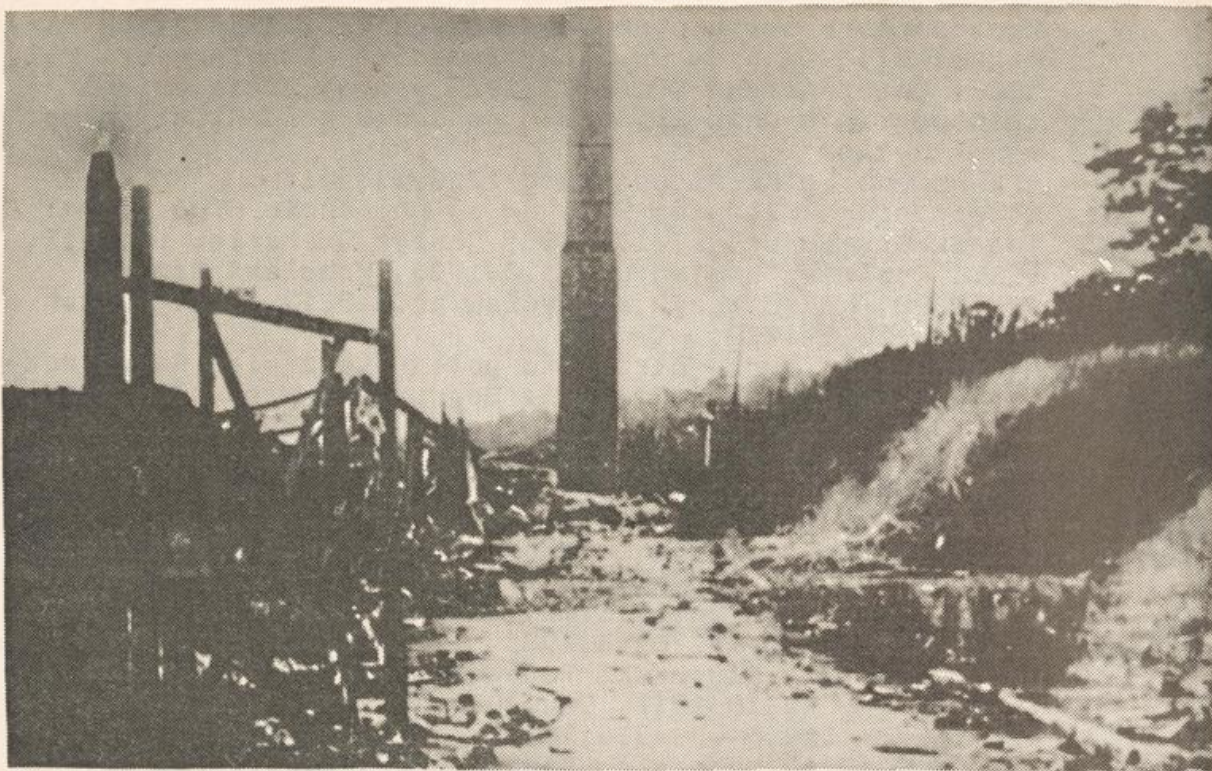
- 29.04 - Rozstrzelano więźnia Polaka: Kamiński Stanisław ur. 28.31.1919, przywiezionego do Gross-Rosen w dniu 5.4.1944 z obozu koncentracyjnego na Majdanku.
- 4.05 - Przekazano do KL Flossenbürg 200 więźniów.
- 5.05 - Rozstrzelano więźniów Polaków na polecenie Sipo Radom: Baterowski Antoni ur. 13.6.1905, Gajewski Władysław ur. 7.11.1926, Michalski Wiktor ur. 18.9.1897, Orłowski Jan ur. 4.12.1906, Roszczyk Franciszek ur. 29.1.1902.
- 05 - Komendantura obozu otrzymała polecenie z Sipo Radom rozstrzelanie więźniów Polaków: Bilowski Piotr ur. 15.7.1926, przeniesiony 11.3.1944 do obozu koncentracyjnego w Buchenwaldzie, Gubernat Tadeusz ur. 9.4.1922, przeniesiony 9.4.1944 do obozu koncentracyjnego w Sachsenhausen, Łukawski Tadeusz ur. 28.11.1907, przeniesiony 26.3.1944 do obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu, Dziołko Józef ur. 4.7.1902, przeniesiony 26.3.1944 do obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu.
- 6.05 - Rozstrzelano więźnia Polaka na polecenie Sipo Radom: Głowała Władysław ur. 18.4.1923.
- 05 - Rozstrzelano więźniów Polaków: Tomiczek Benedykt ur. 20.3.1923, Panaś Ryszard ur. 10.10.1924.
- 8.05 - Przekazano do KL Mauthausen 2 więźniów.
- 8.05 - Rozstrzelano więźnia Polaka na polecenie Sipo Poznań: Szejka Zygmunt ur. 12.4.1918.
- 11.05 - Komendantura obozu otrzymała polecenie z Sipo Radom rozstrzelania więźniów Polaków: Kowalik Ignacy ur. 1.2.1901, Kuzia Jan ur. 26.12.1890, Kuzia Władysław ur. 17.5.1919, Rosicki Stefan ur. 12.3.1904, Śliwiński Mieczysław ur. 28.9.1913, Suliga Franciszek ur. 14.9.1913, Suliga Stanisław ur. 5.1.1900, Mróz Józef ur. 16.11.1898, Urbanek Wincenty ur. 25.9.1889 - wszyscy przeniesieni w dniu 25.4.1944 do obozu koncentracyjnego w Netzeville, Dobosz Stanisław ur. 2.7.1895, Dudek Adolf ur. 17.3.1898, Rybkowski Józef ur. 2.9.1895, Skóra Józef ur. 24.1.1898 - wszyscy przeniesieni transportem w dniu 4.5.1944 do obozu koncentracyjnego we Flossenbürgu, Suliga Stanisław ur. 16.3.1895, Zatoński Stanisław ur. 19.9.1905.
- 12.05 - Rozstrzelano więźniów Polaków na polecenie Sipo Radom: Dąbek Władysław ur. 16.1.1907, Kozioł Jan ur. 29.6.1917, Kozioł Roman ur. 2.2.1922, Spaczyński Stefan ur. 12.8.1908, Tylko Józef ur. 10.7.1892.
- 12.05 - Przekazano do KL Mauthausen 4 więźniów.
- 19.05 - Rozstrzelano więźniów Polaków na polecenie Sipo Radom: Paproś Władysław ur. 13.7.1902, Germaczyński Aleksander ur. 9.8.1921, Synowiec Stanisław ur. 2.11.1916, Soja Stanisław ur. 8.4.1894, Gawiński Julian ur. 12.2.1892, Pacyniak Józef ur. 14.3.1899, Sadolski Franciszek ur. 10.10.1900, Tymiński Tadeusz ur. 24.1.1909, Trzaskowski Stefan ur. 17.6.1923, Cherschild Stanisław ur. 26.4.1898, Staszalak Stefan ur. 6.9.1899, Szczygieł Kazimierz ur. 2.3.1890.
- 23.05 - Powieszono więźnia Polaka: Kroll Stefan ur. 31.12.1925.
- 23.05 - Rozstrzelano więźnia Rosjanina: Techlib Anton ur. 7.12.1924.
- 30.05 - Rozstrzelano więźniów Polaków na polecenie Sipo Radom: Piechowski Czesław ur. 19.8.1923, Piechowski Stefan ur. 2.9.1896, Wnorowski Stanisław ur. 16.12.1903, Zawadzki Jan ur. 22.11.1894.

Widok na budowaną część obozu w 1944 roku
tzw. "obóz oświęcimski"

Nr archiwum 1.4.11.1.

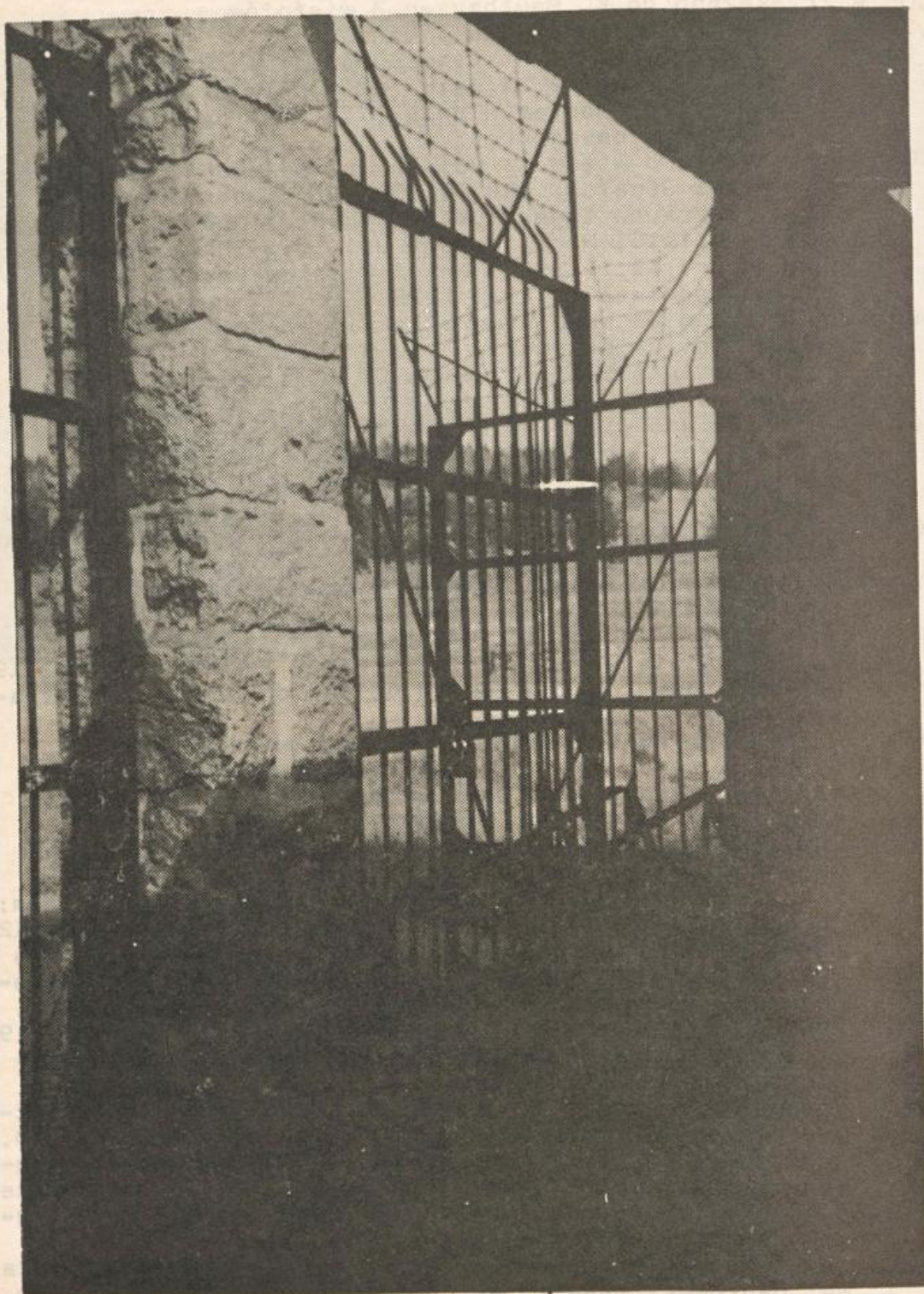
- 05 - Komendantura obozu otrzymała polecenie z Sipo Radom rozstrzelania więźniów Polaków: Zawadzki Kazimierz ur. 2.7.1925, Świat Alfred ur. 16.3.1926 - obaj przeniesieni transportem w dniu 25.4.1944 do obozu koncentracyjnego w Netzweiler.
- 31.05 - Przekazano do KL Flossenbürg 1216 więźniów.
- 1.06 - Rozstrzelano więźniów Polaków na polecenie Sipo Radom: Adamek Stefan ur. 13.10.1885, Czyżyk Stanisław ur. 6.3.1906, Gabarski Stefan ur. 1.8.1896, Kobelski Jan ur. 9.3.1898, Macioszczyk Władysław ur. 18.12.1888, Paduch Jan ur. 20.5.1919.
- 06 - Komendantura obozu otrzymała polecenie z Sipo Radom rozstrzelania więźniów Polaków: Bednarczyk Władysław zmarł 1.6.1944, Smolarczyk Tadeusz ur. 12.3.1924, przeniesiony transportem w dniu 11.4.1944 do obozu koncentracyjnego w Sachsenhausen.
- 6.06 - Przekazano do KL Sachsenhausen 817 więźniów.
- 10.06 - Rozstrzelano więźniów Polaków na polecenie Sipo Radom: Sułek Józef ur. 7.3.1916, Ryba Antoni ur. 22.2.1911, Uchto Marian ur. 28.10.1918, Nowakowski Julian ur. 16.2.1902, Mazur Jan ur. 17.3.1921, Gołębiowski Eugeniusz ur. 22.5.1922, Słusarski Tadeusz ur. 7.1916, Gęsicki Tadeusz ur. 12.10.1917, Osuch Zygfryd ur. 5.9.1910, Kowalewski Jakub ur. 9.6.1886, Andrzejewski Zygmunt ur. 19.1.1911, Domagała Stanisław ur. 8.11.1899, Radziejowski Józef ur. 11.3.1906, Jełda Stanisław ur. 11.11.1911, Ryba Józef ur. 17.4.1907, Andrejaszkiewicz Jerzy ur. 13.12.1924, Laskowski Eugeniusz ur. 15.7.1911, Kołodziejczyk Józef ur. 20.1.1906, Sliwa Józef ur. 19.3.1886.
- 11.06 - Przekazano do KL Sachsenhausen 494 więźniów.
- 13.06 - Rozstrzelano więźnia Polaka na polecenie Sipo Radom: Gruszka Antoni ur. 3.2.1925.
- 15.06 - Rozstrzelano więźnia Polaka: Grzybowski Jan ur. 20.2.1927.
- 06 - Komendantura obozu otrzymała polecenie z Sipo Radom rozstrzelania więźnia Polaka: Chmielewski Konstanty ur. 6.3.1907, przeniesiony transportem w dniu 6.6.1944 do obozu koncentracyjnego w Sachsenhausen.
- 06 - Rozstrzelano więźniów Rosjan: Iwanow Aleksander ur. 2.7.1914, Dąbrowski Wiktor ur. 27.5.1920.
- 18.06 - Przekazano do KL Auschwitz 1 więźnia.
- 19.06 - Rozstrzelano więźniów Polaków na polecenie Sipo Radom: Baran Marian ur. 4.3.1925, Cukier Paweł ur. 5.7.1907, Kondrak Jerzy ur. 31.7.1922, Skowron Marian ur. 27.10.1920, Pawlik Edward ur. 13.4.1925, Piotrowski Krzysztof ur. 4.1.1924, Wiśniewski Czesław ur. 12.5.1924, Wroński Czesław ur. 12.5.1924, Rylski Czesław ur. 26.6.1922.
- 06 - Komendantura obozu otrzymała polecenie rozstrzelania więźniów Polaków: Olczyk Jan ur. 3.6.1917, przeniesiony transportem w dniu 25.4.1944 do obozu koncentracyjnego w Netzweiler, Woźniak Jerzy ur. 10.12.1921, przeniesiony transportem w dniu 25.4.1944 do obozu koncentracyjnego w Netzweiler, Szybnicki Stefan ur. 21.8.1922, przeniesiony transportem w dniu 31.5.1944 do obozu koncentracyjnego we Flossenbürgu.
- 20.06 - Przekazano do KL Mauthausen 153 więźniów.
- 21.06 - Rozstrzelano więźniów Polaków na polecenie Sipo Radom: Czyż Antoni ur. 19.3.1885, Barański Władysław ur. 7.1.1921.

Krematorium po zburzeniu w 1945 roku

Nr archiwum 1.4.8.2

- 23.06 - Przekazano do KL Mauthausen 3 więźniów.
- 24.06 - Przekazano do KL Dachau 1 więźnia.
- 06 - Komendantura obozu otrzymała polecenie wykonania wyroku na więźniu Polaku: Serwatka Władysław ur. 9.7.1906, przeniesiony transportem w dniu 31.5.1944 do obozu koncentracyjnego we Flossenbürgu.
- 28.06 - Rozstrzelano więźniów Polaków na polecenie Sipo Radom: Szokalski Józef ur. 19.9.1909, Borciuch Michał ur. 22.9.1907, Borciuch Ignacy ur. 30.7.1910, Gołacki Bolesław ur. 1.12.1916, Madej Antoni ur. 10.6.1911, Zganiacz Edmund ur. 19.11.1925, Wełpa Czesław ur. 11.12.1921, Maria Eugeniusz ur. 9.3.1923.
- 28.06 - Przekazano do KL Flossenbürg 415 więźniów.
- 3.07 - Powieszono na polecenie Sipo Breslau więźnia Polaka: Borowicz Antoni ur. 17.11.1913 oraz więźnia Hynda Ephreim ur. 7.3.1916.
- 3.07 - Rozstrzelano więźniów Polaków na polecenie Sipo Radom: Nowak Narcyz ur. 30.9.1922, Garbiec Władysław ur. 1.11.1920, Krokowiec Edward ur. 27.11.1921, Jachymczyk Leonard ur. 28.1.1904, Pasterski Stanisław ur. 14.1.1898.
- 3.07 - Rozstrzelano więźnia Polaka na polecenie Sipo Warszawa: Adamczyk Józef ur. 15.3.1912.
- 3.07 - Rozstrzelano więźnia Polaka: Łukasiewicz Stanisław ur. 10.8.1911.
- 07 - Komendantura obozu otrzymała polecenie od Sipo Radom rozstrzelania więźnia Polaka: Warta Antoni ur. 10.1.1914 przeniesiony transportem 28.6.1944 do obozu koncentracyjnego we Flossenbürgu.
- 4.07 - Przekazano do KL Sachsenhausen 402 więźniów.
- 8.07 - Wykonano wyrok śmierci na polecenie Sipo Breslau na więźniach Rosjanach: Jamkowicz Wasil ur. 11.7.1921, Kudaka Aleksander ur. 9.8.1920.
- 8.07 - Powieszono więźnia Polaka na polecenie Sipo Breslau: Woldanski Mieczysław ur. 15.8.1926.
- 14.07 - Rozstrzelano więźniów Polaków na polecenie Sipo Radom: Antoniak Jan ur. 27.3.1912, Galrdziak Wacław ur. 20.12.1909, Haraś Stanisław ur. 5.12.1924, Jungowicz Feliks ur. 18.2.1906, Kret Adam ur. 18.12.1921, Pawlica Bolesław ur. 20.12.1911, Rutkowski Tadeusz ur. 16.1.1908, Rybczyński Bernard ur. 11.8.1911, Saczek Edward ur. 19.11.1908, Sluzarek Marian ur. 2.8.1923, Wencel Mieczysław ur. 20.10.1914.
- 07 - Komendantura obozu otrzymała polecenie Sipo Radom rozstrzelania więźniów Polaków: Glatte Bronisław ur. 20.8.1894, zmarł w obozie w dniu 12.6.1944, Czechowski Zygmunt ur. 22.1.1915, Cupiał Henryk ur. 26.12.1913, przeniesiony transportem w dniu 28.6.1944 do obozu koncentracyjnego we Flossenbürgu.
- 14.07 - Rozstrzelano więźniów Polaków na polecenie Sipo Warszawa: Dąbrowski Tadeusz ur. 6.1.1924, Gałęska Stanisław ur. 6.8.1921, Grzegorzka Edward, Jankowski Marian ur. 10.7.1916, Marciniak Zygmunt ur. 5.3.1920, Nużyński Bolesław ur. 1.1.1920, Odzienczyk Mieczysław ur. Pech Jan ur. 23.1.1925, Płatek Stanisław ur. 7.5.1903, Soszka Aleksander ur. 9.12.1918, Więckowski Stanisław ur. 19.11.1921, Wójcik Józef ur. 8.2.1919, Zajac Józef ur. 29.1.1922.

Fragment bramy obozowej

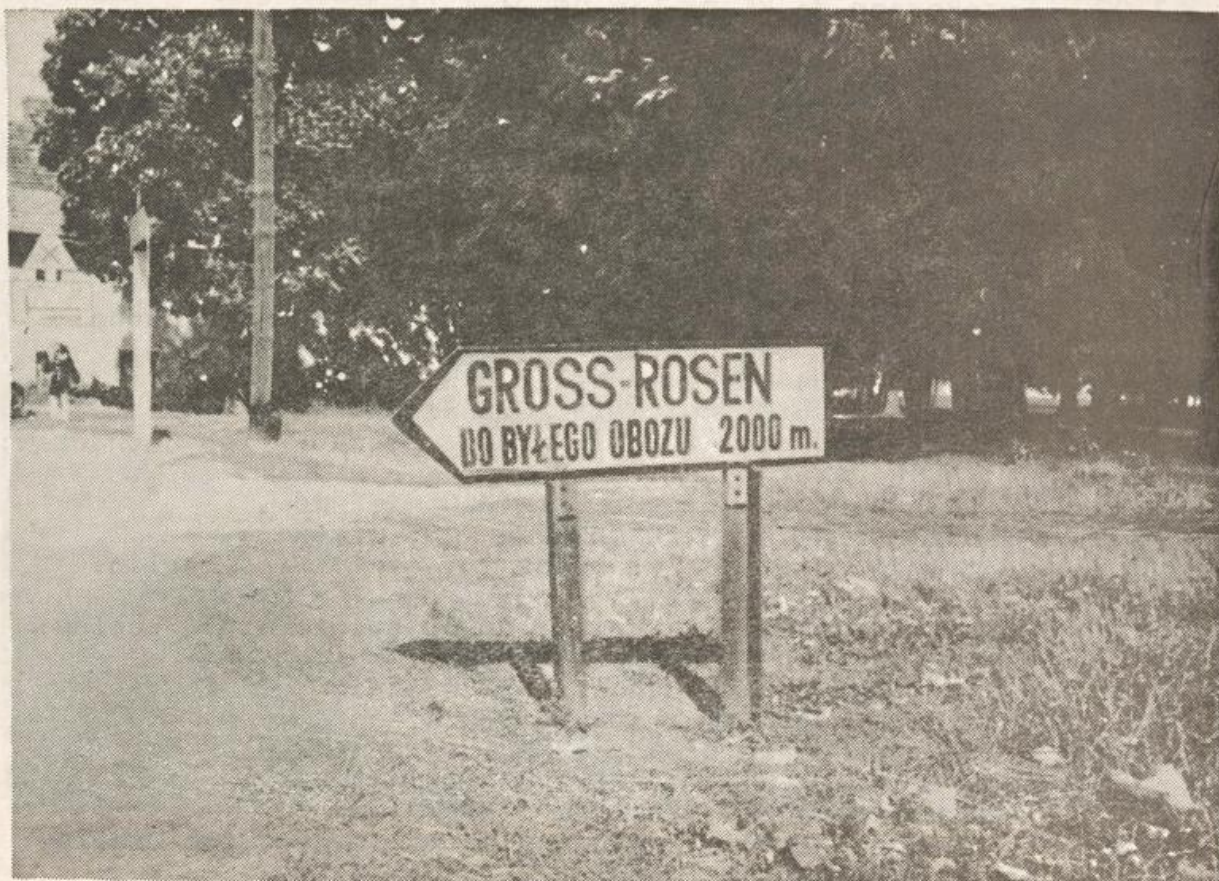
Nr archiwum 1.4.1.2

- 17.07 - Rozstrzelano więźnia Polaka na polecenie Sipo Radom: Wesołowski Władysław ur. 13.10.1908.
- 07 - Komendantura obozu otrzymała polecenie rozstrzelania więźnia Polaka: Kowalczyk Jan ur. 3.7.1925.
- 17.07 - Rozstrzelano więźniów Polaków na polecenie Sipo Radom: Czernski Wiesław ur. 27.7.1917, Janas Czesław ur. 6.11.1919, Osiecki Józef Ryszard ur. 14.3.1921, Wysoczyński Zygmunt ur. 27.8.1919, Chagowski Gracjan Marek ur. 25.4.1898, Palutkiewicz Władysław ur. 6.10.1890, Czynendra Jan ur. 11.6.1926.
- 17.07 - Rozstrzelano więźniów Polaków na polecenie Sipo Warszawa: Gadziński Jan Kazimierz ur. 17.12.1916, Kirchner Czesław ur. 5.9.1921, Krajewski Zbigniew ur. 3.8.1923, Tuliński Ludwik Jerzy ur. 7.12.1906.
- 18.07 - Rozstrzelano więźniów na polecenie Sipo Radom: Białkowski Alfred ur. 7.1.1922, Monert Henryk ur. 29.6.1917, Rosik Mieczysław ur. 5.12.1919, Miernik Mieczysław ur. 1.1.1920, Banach Tadeusz ur. 22.5.1921, Banach Stanisław ur. 30.1.1913, Czapski Jan ur. 11.2.1906, Dymalski Henryk ur. 21.6.1903, Gzymka Tadeusz ur. 31.7.1923, Hincz Kazimierz ur. 3.7.1911, Lisowicz Wacław ur. 17.9.1914, Laszczyk Jan ur. 28.11.1917, Kaczor Józef ur. 18.12.1922, Miłobędzki Stefan ur. 6.7.1927, Banasiewicz Kazimierz ur. 4.3.1910, Durlik Stanisław ur. 29.4.1921, Gzymka Julian ur. 22.11.1891.
- 07 - Komendantura obozu otrzymała polecenie rozstrzelania więźnia Polaka: Czyżewski Antoni ur. 13.11.1919.
- 19.07 - Rozstrzelano więźnia Polaka na polecenie Sipo Radom: Marynowski Leszek ur. 8.6.1922.
- 26.07 - Rozstrzelano więźnia Polaka na polecenie Sipo Warszawa: Piechowski Marian ur. 4.7.1906.
- 07 - Komendantura obozu otrzymała polecenie z Sipo Warszawa rozstrzelania więźnia Polaka: Wohlfahr Edward ur. 27.10.1914, przeniesiony transportem w dniu 31.5.1944 do obozu koncentracyjnego we Flossenbürgu.
- 26.07 - Rozstrzelano więźniów Polaków na polecenie Sipo Radom: Wróblewski Teodor ur. 17.2.1914, Okolski Norbert Marian ur. 6.6.1888, Milewski Janusz ur. 12.7.1917, Strzałkowski Piotr ur. 28.6.1903, Cieślak Jan ur. 20.4.1898, Jaworski Bronisław ur. 28.1.1908, Oleszewski Stanisław ur. 21.8.1919, Jurczak Stefan ur. 25.3.1922, Lepa Jan ur. 17.4.1911.
- 07 - Komendantura obozu otrzymała polecenie rozstrzelania więźniów Polaków: Poświatowski Józef ur. 26.8.1912, przeniesiony do obozu koncentracyjnego w Bergen Belsen, Sikora Zdzisław ur. 30.3.1925, przeniesiony transportem w dniu 6.2.1944 do obozu koncentracyjnego w Dachau.
- 29.07 - Powieszono więźnia Polaka na polecenie Sipo Breslau: Cwiąg Stanisław ur. 21.6.1921.
- 6.08 - Przekazano do KL Auschwitz 165 więźniów.
- 8.08 - Przekazano do KL Auschwitz 326 więźniów.
- 11.08 - Przekazano do KL Auschwitz 16 więźniów.
- 10.08 - Rozstrzelano więźniów Polaków na polecenie Sipo Poznań: Wawrzyniak Wacław ur. 18.10.1916, Reguski Antoni ur. 11.5.1919.
- 19.08 - Powieszono więźnia Polaka na polecenie Sipo Breslau: Gzik Stefan ur. 10.4.1922.

Fragment ogrodzenia. Stan z 1946 roku
Nr archiwum 1.4.10.2.

- 3.09 - Przekazano do KL Dachau 25 więźniów.
  - 12.09 - Przekazano do KL Dachau 8 więźniów.
  - 15.09 - Wykonano wyrok śmierci na Polaku na polecenie Sipo Kraków: Królak Wiktor ur. 25.2.1915.
  - 18.09 - Powieszono więźniów Polaków: Kita Stefan ur. 10.10.1903, Jabłoński Ludwik ur. 30.1.1910, Gruszka Józef ur. 25.2.1913.
  - 20.09 - Przekazano do KL Mauthausen 1225 więźniów.
  - 29.09 - Przekazano do KL Auschwitz 500 więźniów.
  - 7.10 - Powieszono więźnia Rosjanina: Poladizsch Petro.
  - 7.10 - Rozstrzelano więźnia Polaka na polecenie Sipo Radom: Czyżewski Antoni ur. 13.11.1919.
  - 14.10 - Przekazano do KL Buchenwald 10 więźniów.
  - 19.10 - Przekazano do KL Auschwitz 356 więźniów.
  - 20.10 - Rozstrzelano więźnia Polaka na polecenie Sipo Sochaczew: Klikauer Józef ur. 1.10.1895.
  - 25.10 - Przekazano do KL Flossenbürg 316 więźniów.
  - 25.10 - Przekazano do KL Sachsenhausen 785 więźniów.
  - 29.10 - Powieszono więźnia Polaka na polecenie Sipo Berlin: Popiers Józef ur. 24.11.1919.
  - 1.11 - Rozstrzelano więźnia Polaka na polecenie Sipo Breslau: Bazylewicz Michał ur. 5.10.1909.
  - 4.11 - Przekazano do KL Mauthausen 92 więźniów.
  - 4.11 - Przekazano do KL Buchenwald 400 więźniów.
  - 8.11 - Przekazano do KL Flossenbürg 35 więźniów.
  - 11 - Przekazano do KL Auschwitz 20 więźniów.
  - 12.11 - Przekazano do KL Mittelbau 6 więźniów.
  - 18.11 - Powieszono więźnia Rosjanina na polecenie Sipo Breslau: Seniw Wasil ur. 9.1.1905.
  - 18.11 - Powieszono więźnia Polaka na polecenie Sipo Breslau: Skowara Ryszard ur. 12.9.1924.
  - 18.11 - Rozstrzelano więźnia Polaka na polecenie Sipo Breslau: Krzynówek Alojzy ur. 14.6.1910.
  - 5.12 - Przekazano do KL Buchenwald 16 więźniów.
  - 7.12 - Powieszono więźnia Polaka na polecenie Sipo Berlin: Kujawa Wincenty ur. 25.7.1904.
  - 7.12 - Rozstrzelano więźniów Polaków na polecenie Sipo Radom: Bajer Edward ur. 16.1.1921, Cisowski Jan ur. 28.5.1905, Leszczyński Zenon ur. 5.12.1920, Pasek Czesław ur. 18.7.1903.
  - 14.12 - Przekazano do KL Buchenwald 25 więźniów.
  - 23.12 - Rozstrzelano więźniów Polaków na polecenie Sipo Kraków: Krzeczyński Jan ur. 10.11.1924, Nowicki Włodzimierz ur. 29.8.1925, Zabiegaj Stanisław Marian ur. 7.5.1925, Reisinger Zdzisław ur. 2.2.1922.
  - 23.12 - Rozstrzelano więźniów Polaków na polecenie Sipo Częstochowa: Leśniak Marian ur. 15.11.1920, Leszcz Franciszek ur. 19.2.1922, Nowicz Tadeusz ur. 18.6.1914, Nowicz Władysław ur. 2.4.1910, Byczyński Mirosław ur. 1.8.1921, Bednarz Piotr ur. 27.2.1920, Bąbicki Zenon ur. 1.12.1897, Duszyński Feliks ur. 30.5.1923, Grzejda Józef ur. 27.1.1920, Gorzeń Jakub ur. 1.5.1904.
  - 24.12 - Przekazano do KL Buchenwald 50 więźniów.
- 1945
- 6.01 - Przekazano do KL Buchenwald 5 więźniów.
  - Transportami ewakuacyjnymi przekazano do różnych obozów około 33 000 więźniów.

10.11 - Powieszono więźnia Polaka na polecenie Szpca Breslau:
 Skowra Wyszard ul. 12.8.1944.
 18.11 - Rozstrzelano więźnia Polaka na polecenie Szpca Breslau:
 Krzyżowak Alojzy ul. 14.8.1940.
 2.12 - Przekazano do Kf. Buchenwald 19 więźniów.
 7.12 - Powieszono więźnia Polaka na polecenie Szpca Berlin:
 Kujawa Wincenty ul. 25.7.1944.
 7.12 - Rozstrzelano więźniów Polaków na polecenie Szpca Radom:
 Sajer Edward ul. 18.1.1921, Cisowski Jan ul. 28.8.1903,
 Leszczyński Zenon ul. 2.12.1920, Pepek Czesław ul. 18.7.
 1903.
 14.12 - Przekazano do Kf. Buchenwald 25 więźniów.
 23.12 - Rozstrzelano więźniów Polaków na polecenie Szpca Kraków:
 Krzaczyński Jan ul. 10.11.1924, Nowicki Włodzisław ul.
 1928.

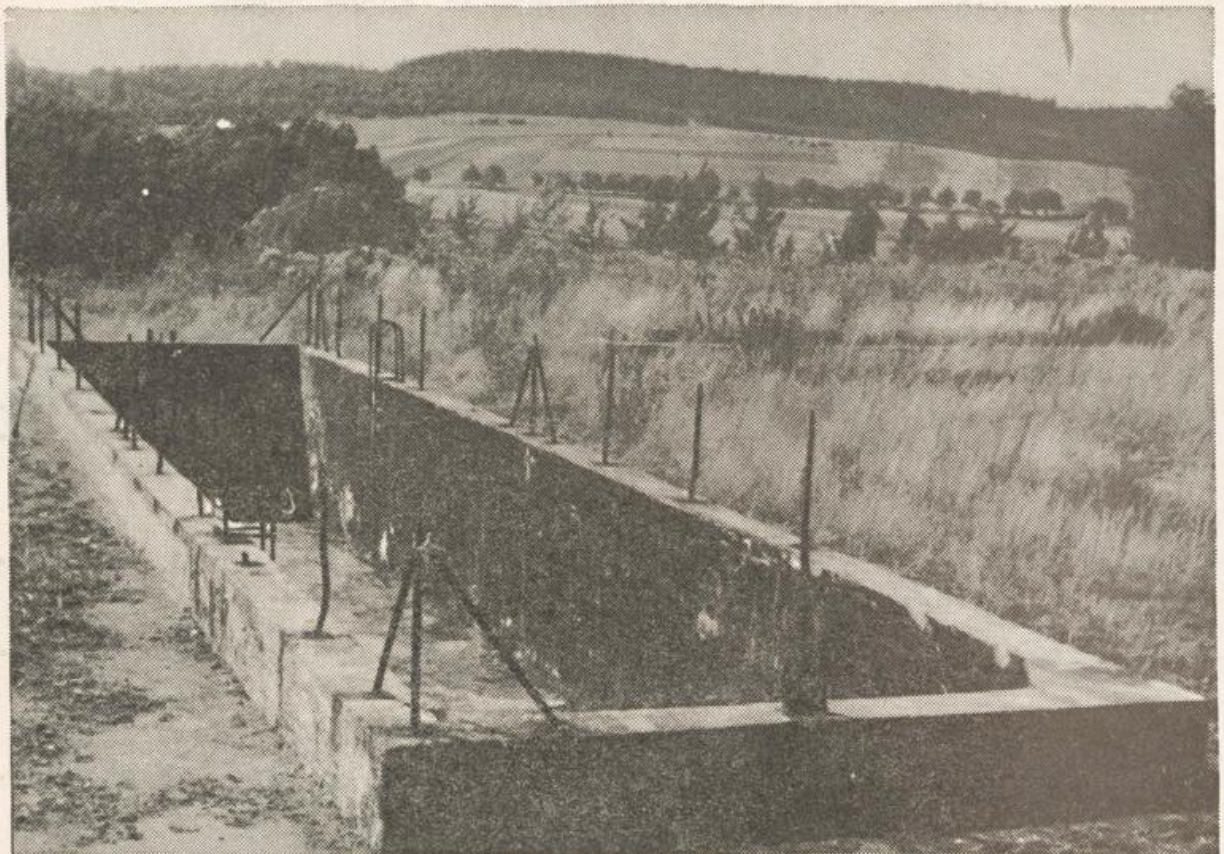
**Drogowskaz rozpoczynający drogę do Gross-Rosen
 z szosy strzegomskiej w Rogoźnicy.**

Nr archiwum 1.4.17.1.

23.12 - Przekazano do Kf. Buchenwald 19 więźniów:
 ul. 19.8.1922, Nowicki Teodor ul. 18.6.1914, Nowicki Włodzisław
 dyzajn ul. 2.14.1910, Byszewski Marcejan ul. 1.9.1921,
 Bednarski Piotr ul. 27.2.1920, Gąbki Jan ul. 1.12.1897,
 Guczyński Feliks ul. 30.8.1923, Grzebe Józef ul. 27.1.
 1920, Górski Jakub ul. 1.2.1904.
 24.12 - Przekazano do Kf. Buchenwald 30 więźniów.
 1942
 2.01 - Przekazano do Kf. Buchenwald 5 więźniów.
 - Transportni ewakuacyjny przekazano do różnych obozów
 około 35 000 więźniów.

OBOZY PODLEGŁE KOMENDANTURZE KL GROSS-ROSEN

1. Aslau-Osła w woj. Legnickim. Obóz dla mężczyzn założony w 1944 roku. W lutym 1945 więźniowie byli ewakuowani pieszo do obozu koncentracyjnego Mittelbau-Dora.
2. Bad Charlottenbrunn - Jedlina-Zdrój w woj. wałbrzyskim. Obóz dla mężczyzn założony w 1944 roku. Los więźniów nie znany.
3. Bad Salzbrunn - Szczawno w woj. wałbrzyskim. Obóz dla mężczyzn założony w 1944 roku. Los więźniów nie znany.
4. Bad Warmbrunn - Cieplice Śląskie-Zdrój. Obóz dla mężczyzn założony w 1944 roku. W czasie likwidacji obozu w kwietniu 1944 roku więźniów ewakuowano pieszo, część przeniesiono do podobozu w Lolcach.
5. Bautzen - NRD. Obóz dla mężczyzn założony w 1944 roku. Więźniowie wyzwoleni w marszu ewakuacyjnym w 1945 roku.
6. Bernsdorf - Bernartice, Czechosłowacja. Obóz dla kobiet założony w 1944 roku. Więźniarki wyzwolone w obozie.
7. Birnbaumel - w woj. wrocławskim. Obóz dla kobiet założony w 1944 roku. Obóz zlikwidowano w 1945 roku - los więźniarek nie znany.
8. Bolkenheim - Bolków, m. w woj. jeleniogórskim. Obóz dla mężczyzn założony w 1944 roku. Więźniów ewakuowano w lutym 1945 roku do obozu koncentracyjnego Buchenwald.
9. Brandhofen Wittschenau, NRD. Obóz dla mężczyzn założony w 1945 roku. Więźniów wyzwolono w czasie marszu ewakuacyjnego.
10. Breslau I - Wrocław. Obóz dla mężczyzn założony w 1944 roku. W styczniu 1945 ewakuowano więźniów pieszo do obozu Gross-Rosen.
11. Breslau II - Wrocław. Obóz dla mężczyzn założony w 1944. W styczniu 1945 ewakuowano więźniów pieszo do Gross-Rosen.
12. Breslau-Lisea - Wrocław. Pierwszy podobóz Gross-Rosen przeznaczony dla mężczyzn. Założony w 1942 roku. W styczniu 1945 ewakuowano więźniów pieszo do Gross-Rosen.
13. Brieg-Pepice w woj. opolskim. Obóz założony w 1944 roku. W styczniu 1945 roku więźniów ewakuowano pieszo do Gross-Rosen.
14. Brünnlitz-Brnenec, Czechosłowacja. Obóz dla mężczyzn założony w 1944 roku. Więźniowie zostali oswobodzeni w obozie.
15. Buchenwald-Hohenwise - Bukowiec, w woj. jeleniogórskim. Obóz założony w 1944 roku. Zlikwidowany w lutym 1945 roku. Los więźniów nie ustalony.
16. Bunzlau I - Bolesławiec. Obóz dla mężczyzn, założony w 1944 ro-

10. Basen I - Wrocław. Odbiór dla więźniów zainstalowany w 1944 roku. W styczniu 1945 ewakuowano więźniów przetrzymywanych w obozie Gross-Rosen.
11. Basen II - Wrocław. Odbiór dla więźniów zainstalowany w 1944. W styczniu 1945 ewakuowano więźniów przetrzymywanych w obozie Gross-Rosen.
12. Basen III - Wrocław. Pierwszy prototyp basenu przeciwpożarowego w 1945 roku.
13. Basen IV - Wrocław. Odbiór dla więźniów zainstalowany w 1944 roku. W styczniu 1945 roku więźniów ewakuowano przetrzymywanych w obozie Gross-Rosen.
14. Basen V - Wrocław. Odbiór dla więźniów zainstalowany w 1944 roku. Więźniowie zostali ewakuowani w obozie Gross-Rosen.
15. Basen VI - Wrocław. Odbiór dla więźniów zainstalowany w 1944 roku. Więźniowie zostali ewakuowani w obozie Gross-Rosen.
16. Basen VII - Wrocław. Odbiór dla więźniów zainstalowany w 1944 roku. Więźniowie zostali ewakuowani w obozie Gross-Rosen.

Basen przeciwpożarowy w obozie. Stan z 1946 roku.
Nr archiwum 1.4.4.2.

ku. W lutym 1945 roku więźniów ewakuowano pieszo w głąb Rzeszy, dalszy ich los nie ustalony.

17. Bunzlau II - Bolesławiec, w województwie jeleniogórskim. Obóz dla mężczyzn założony w 1944 roku. Więźniów ewakuowano do obozu koncentracyjnego Mittelbau - Dora.
18. Charlottenbrunn - Jedlina Zdrój w woj. wałbrzyskim. Obóz dla mężczyzn założony w roku 1944. Los więźniów nie jest ustalony.
19. Christianstadt - Krzystkowice, w woj. zielonogórskim. Obóz dla kobiet założony w roku 1944. W lutym 1945 roku więźniarki ewakuowano w nieznanym kierunku.
20. Dörnchau - Kolce, w woj. wałbrzyskim. Obóz dla mężczyzn jako oddział roboczy podobożu w Głuszycy. Założony w 1944 roku. Więźniowie wyzwoleni w obozie w 1945 roku.
21. Dyhernfurth I - Brzeg Dolny, w woj. wrocławskim. Obóz dla mężczyzn. Założony w 1943 roku. W styczniu 1945 ewakuowano więźniów do Gross-Rosen, a następnie do Mauthausen.
22. Dyhenfurth II - Brzeg Dolny, w woj. wrocławskim. Obóz dla mężczyzn, założony w 1943 roku. W styczniu 1945 roku więźniów w kilku grupach ewakuowano pieszo do obozu Gross-Rosen.
23. Erienbusch - Olsztyniec, woj. wałbrzyskie. Obóz dla mężczyzn jako oddział roboczy podobożu w Głuszycy. Założony w 1944 roku. W maju 1945 roku rozpoczęto ewakuację więźniów - ich los nie jest znany.
24. Eule - Sowina w woj. wałbrzyskim. Obóz dla mężczyzn jako oddział roboczy podobożu w Głuszycy. Założony w 1944 roku. W styczniu 1945 roku obóz zlikwidowano, los więźniów nie znany.
25. Falkenberg - Sokolec, w woj. wałbrzyskim. Obóz dla mężczyzn jako oddział roboczy podobożu w Głuszycy. Założony w 1944 roku. W 1945 roku więźniów ewakuowano do innych obozów koncentracyjnych.
26. Faulbrück - Mościsko, w woj. wałbrzyskim. Obóz dla mężczyzn, założony w 1944 roku. Obóz zlikwidowany w 1945 roku. Los więźniów jest nie znany.
27. Freiburg - Świebodzice, w woj. wałbrzyskim. Obóz dla mężczyzn założony w 1944 roku, zlikwidowany w 1945. Więźniów ewakuowano, ich los nie jest ustalony.
28. Friedland - Mieroszów, w woj. wałbrzyskim. Obóz dla mężczyzn założony w 1944 roku. Więźniowie wyzwoleni w 1945 roku.
29. Funfteichen - Miłoszyce, w woj. wrocławskim. Obóz dla mężczyzn założony w 1944 roku. W styczniu 1945 roku więźniów ewakuowano pieszo do obozu Gross-Rosen.
30. Fürstenstein - Książ, w woj. wałbrzyskim. Obóz dla mężczyzn jako oddział roboczy podobożu w Głuszycy, założony w 1944 roku.

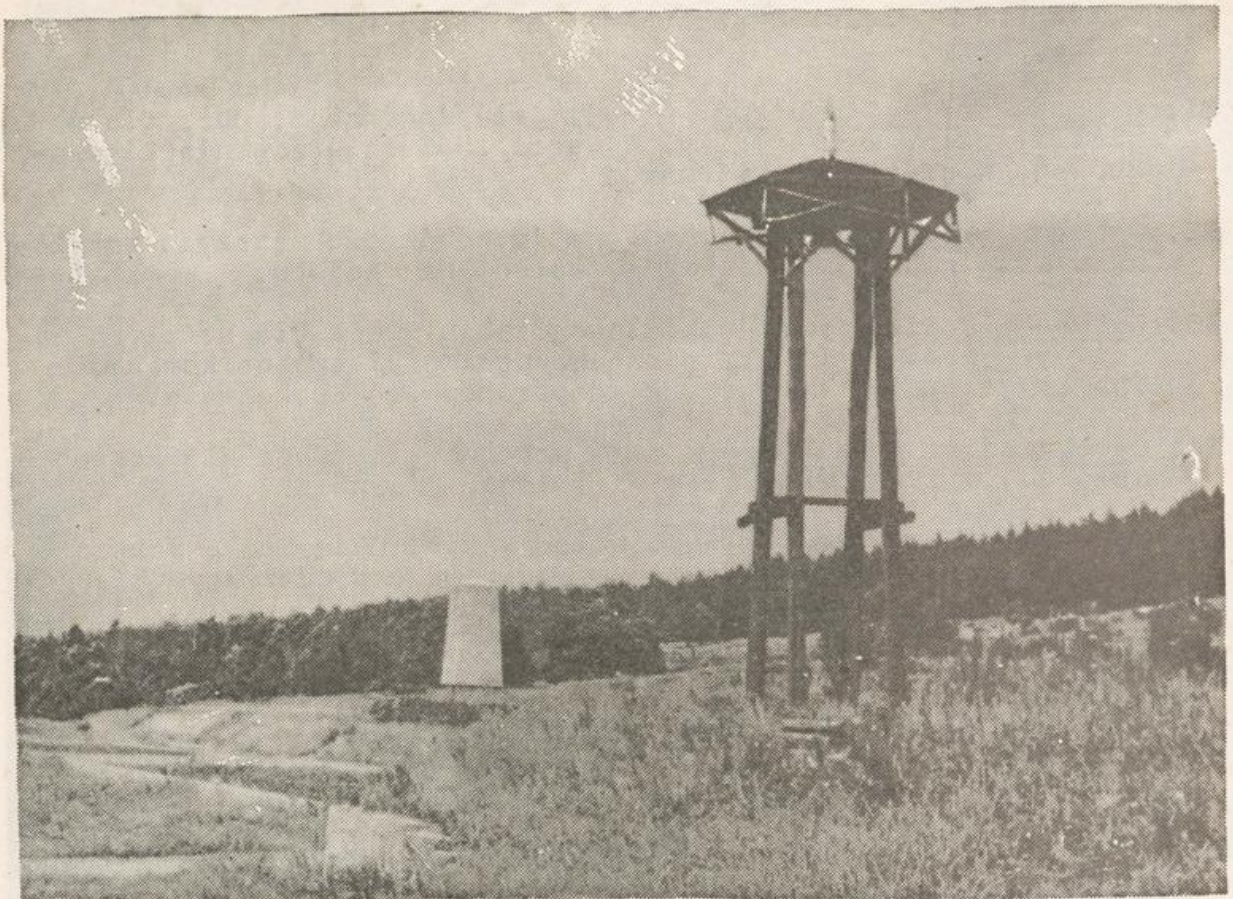

Oswobodzeni więźniowie komanda Gablonz witani
przez ludność Żelaznego Brodu na terenach
Czechosłowacji

Nr archiwum 3.1.1.41

W 1945 roku więźniów ewakuowano do obozu koncentracyjnego Flossenbürg.

31. Gebhrdsdorf - Giebułtów, w woj. jeleniogórskim. Obóz dla kobiet założony w 1944 roku. W marcu 1945 roku więźniarki ewakuowano w nieznanym kierunku.
32. Gablonz - Jablonec, Czechosłowacja. Obóz dla mężczyzn założony w 1944 roku. Więźniowie wyzwoleni na miejscu.
33. Gassen - Jasień, w woj. zielonogórskim. Obóz dla mężczyzn założony w 1944 roku. Więźniów ewakuowano pieszo do komando Thekla należącym do obozu koncentracyjnego Buchenwald.
34. Gebhardsdorf - Giebułtów, woj. wrocławskie. Obóz dla kobiet założony w 1944 roku. Losy więźniarek nie znane.
35. Gellenau - Jeleniów, w woj. wałbrzyskim. Obóz dla mężczyzn założony w 1944 roku. Więźniów ewakuowano w nieznanym kierunku.
36. Geppersdorf - Nilecice, woj. jeleniogórskie. Obóz założony w 1944 roku - los więźniów nie znany.
37. Görlitz I - NRD. Obóz dla kobiet założony w 1944 roku. Więźniarki wyzwolone na miejscu.
38. Görlitz II - NRD. Obóz dla mężczyzn założony w 1944 roku. Więźniowie wyzwoleni na miejscu.
39. Gräben - Grabina, Strzegom w woj. wałbrzyskim. Obóz dla kobiet założony w 1944 roku. W lutym 1945 roku więźniarki ewakuowano w nieznanym kierunku.
40. Graffenort - Gorzanów, w woj. wałbrzyskim. Obóz dla kobiet założony w 1944 roku. Więźniarki zostały wyzwolone w obozie przez wojska radzieckie.
41. Gräfllich - Röhsdorf - Skarbków Mirsk, w woj. jeleniogórskim. Obóz dla kobiet założony w 1944 roku. W lutym 1945 roku więźniarki ewakuowano w kierunku Czechosłowacji.
42. Gross-Koschen - NRD. Obóz dla mężczyzn założony w 1944 roku. W lutym 1945 roku więźniów ewakuowano do obozu koncentracyjnego Buchenwald.
43. Grünberg - Zielona Góra. Obóz dla kobiet założony w 1944 roku. W lutym 1945 roku więźniarki ewakuowano do obozu koncentracyjnego Flossenbürg.
44. Grulich - Kraliki, Czechosłowacja. Obóz dla mężczyzn założony w 1944 roku. Więźniów wyzwolono na miejscu.
45. Guben - Gubin, w woj. zielonogórskim. Obóz dla kobiet. Założony w 1944 roku. W lutym 1945 roku więźniarki ewakuowano w nieznanym kierunku.

Gong obozowy na placu apelowym. W głębi mauzoleum
gdzie zgromadzono prochy spalonych więźniów
w krematorium

Nr archiwum 1.4.7.2

46. Halbau - Iłowa, w woj. zielonogórskim. Obóz dla mężczyzn założony w 1944 roku. W lutym 1945 roku więźniów ewakuowano pieszo do obozu koncentracyjnego w Bergen-Belsen, dokąd dotarło około 480 więźniów, reszta zginęła w drodze.
47. Halbstadt - Mezimesti, Czechosłowacja. Obóz dla kobiet założony w 1944 roku. Więźniarki zostały oswobodzone na miejscu.
48. Hartmannsdorf - Miłoszów, w woj. jeleniogórskim. Obóz dla mężczyzn, założony w 1944 roku. W marcu 1945 roku więźniów ewakuowano do obozu koncentracyjnego Buchenwald.
49. Hirschberg I - Jelenia Góra. Obóz dla mężczyzn założony w 1945 roku. Po likwidacji obozu więźniów przekazano do Gross-Rosen.
50. Hirschberg II - Jelenia Góra. Obóz dla mężczyzn. Założony w 1944 roku. Po likwidacji obozu w lutym 1945 roku więźniów ewakuowano do obozu koncentracyjnego Buchenwald.
51. Hausdorf - Jugowice, w woj. wałbrzyskim. Obóz dla mężczyzn założony w 1944 roku. Dalszego losu więźniów nie ustalono.
52. Hochweiler - Wierzchowice, w woj. wrocławskim. Obóz dla kobiet założony w 1944 roku. Dalsze losy więźniarek nie znane.
53. Hohenelbe - Vrchlabi, Czechosłowacja. Obóz dla kobiet założony w 1944 roku. Więźniarki wyzwolono w obozie.
54. Hundsfeld - Psie Pole, woj. wrocławskie. Obóz dla kobiet założony w 1944 roku. W styczniu 1945 roku więźniarki ewakuowano do obozu w Gross-Rosen.
55. Kaltwasser - Zimna, woj. wałbrzyskie. Obóz dla mężczyzn. W lutym 1945 roku więźniów ewakuowano do obozu koncentracyjnego.
56. Kamenz - NRD. Obóz dla mężczyzn założony w 1945 roku. Więźniów ewakuowano do obozu koncentracyjnego w Dachau.
57. Kaltenbrunn - Studzienno, w woj. wałbrzyskim. Obóz dla mężczyzn założony w 1944 roku. Więźniowie oswobodzeni w obozie.
58. Kittlitztreben - Trzebień, w woj. jeleniogórskim. Obóz dla mężczyzn założony w 1944 roku. W lutym 1945 roku więźniów ewakuowano w nieznanym kierunku.
59. Klein Radisch - NRD. Obóz dla mężczyzn założony w 1944 roku. Los więźniów nie ustalony.
60. Königsalt - Jaworzyna Śląska, w woj. wałbrzyskim. Obóz założony w 1944 roku. Los więźniów nie ustalony.
61. Kratzau I - Chrastava, Czechosłowacja. Obóz dla kobiet założony w 1944 roku. Więźniarki wyzwolone na miejscu.
62. Kratzau II - Chrastava, Czechosłowacja. Obóz dla kobiet założony w 1944 roku. Więźniarki wyzwolone na miejscu pobytu.

63. Kretlschamberg - Karczmar, w woj. legnickim. Obóz założony w lutym 1944 roku. Los więźniów nie znany.
64. Kurzbach - Bukołowo, w woj. wrocławskim. Obóz założony dla kobiet w 1944 roku. Los więźniarek nie znany.
65. Landeshut - Kamienna Góra, w woj. jeleniogórskim. Obóz dla mężczyzn założony w 1944 roku. Więźniowie wyzwoleni w obozie przez wojska radzieckie.
66. Langenbielau I - Bielawa, w woj. wałbrzyskim. Obóz dla mężczyzn, nosił również nazwę "Sportschule". Założony w 1944 roku. Więźniowie wyzwoleni w obozie, część więźniów przekazano do innych obozów koncentracyjnych.
67. Langenbielau II - Bielawa, w woj. wałbrzyskim. Obóz dla kobiet założony w 1944 roku. Więźniarki zostały wyzwolone w obozie.
68. Lärche - Glinica, woj. wałbrzyskie. Obóz dla mężczyzn założony w 1944 roku. Więźniów ewakuowano do obozu koncentracyjnego Flossenbürg.
69. Libau - Lubawa, w woj. jeleniogórskim. Obóz dla kobiet, założony w 1944 roku. Obóz zlikwidowany w maju 1945 roku. Los kobiet nie ustalony.
70. Ludwigsdorf I - Ludwikowice, w woj. wałbrzyskim. Obóz dla mężczyzn założony w 1944 roku. Los więźniów nie znany.
71. Ludwigsdorf II - Ludwikowice, w woj. wałbrzyskim. Obóz założony w 1944 roku dla kobiet. Więźniarki wyzwolone w obozie.
72. Märzbachtal - Glinica, woj. wałbrzyskie. Obóz dla mężczyzn założony w 1944 roku. Więźniów ewakuowano w nieznanym kierunku.
73. Marzdorf - Marciszów, w woj. jeleniogórskim. Obóz dla kobiet założony w 1944 roku. Więźniarki wyzwolone w obozie.
74. Mittelsteine - Ścinawka Średnia, w woj. wałbrzyskim. Obóz dla kobiet założony w 1944 roku. Obóz zlikwidowano w 1945 roku. Los więźniarek nie ustalony.
75. Namslau - Namysłów, w woj. opolskim. Obóz dla mężczyzn założony w 1944 roku. Los więźniów nie ustalony.
76. Neise - Nysa, w woj. opolskim. Obóz dla mężczyzn założony w 1944 roku. W marcu 1945 roku więźniów ewakuowano do obozu koncentracyjnego Mauthausen.
77. Neuhammer - Świętoszów, w woj. jeleniogórskim. Obóz założony w 1944 roku. Los więźniów nie ustalony.
78. Neusalz - Nowa Sól, w woj. zielonogórskim. Obóz dla kobiet założony w 1944 roku. Po marszu ewakuacyjnym w marcu 1945 roku więźniarki przekazano do obozu koncentracyjnego Flossenbürg.
79. Niesky - NRD. Obóz dla mężczyzn założony w 1944 roku. Więźniowie wyzwoleni w marszu ewakuacyjnym.

80. Nimptsch - Niemcza, w woj. wałbrzyskim. Obóz dla mężczyzn założony w 1945 roku. Więźniów wyzwolono w obozie Langenbielau dokąd ich ewakuowano.
81. Ober Altstadt - Horejsi - Stare Mesto, Czechosłowacja. Obóz dla kobiet założony w 1944 roku. Więźniarki wyzwolone w obozie.
82. Oberwustegiersdorf - Głuszyca Górna, w woj. wałbrzyskim. Obóz dla mężczyzn założony w 1944 roku. Więźniów ewakuowano w nieznanym kierunku.
83. Partschnitz - Porici, Czechosłowacja. Obóz dla kobiet założony w 1944 roku. Więźniarki zostały wyzwolone na miejscu.
84. Peterswald - Pieszycy, w woj. wałbrzyskim. Obóz dla kobiet założony w 1944 roku. Więźniarki wyzwolone w obozie.
85. Prauchsnitz - Prusice, w woj. wrocławskim. Obóz dla kobiet założony w 1944 roku. Los więźniarek nie ustalony.
86. Rauscha - Ruszów, w woj. jeleniogórskim. Obóz dla mężczyzn założony w 1944 roku. W lutym 1945 roku więźniów ewakuowano.
87. Reichenau - Rychnov, Czechosłowacja. Obóz dla mężczyzn założony w 1944 roku. Po krótkim marszu ewakuacyjnym więźniów zawrócono do obozu i tam zostali wyzwoleni.
88. Reichenbach - Dzierżoniów, w woj. wałbrzyskim. Obóz dla mężczyzn założony w 1944 roku. Więźniowie wyzwoleni na miejscu.
89. Sackisch - Zakrze, woj. wałbrzyskie. Obóz dla kobiet założony w 1944 roku. Los więźniarek nie ustalony.
90. Sauferwassergraben - Głuszyca Górna, w woj. wałbrzyskim. Obóz dla mężczyzn nazwany też "Schotterwerk" założony w 1944 roku. Więźniów ewakuowano do obozu koncentracyjnego.
91. Schatzler - Zacler, Czechosłowacja. Obóz dla kobiet założony w 1944 roku. Więźniarki wyzwolone na miejscu.
92. Schertendorf - Przylap, w woj. zielonogórskim. Obóz dla mężczyzn założony w 1944 roku. Więźniów ewakuowano w nieznanym kierunku.
93. Schliesersee I - Sława, w woj. zielonogórskim. Obóz dla kobiet założony w 1944 roku. Więźniarki wyzwolone na miejscu.
94. Schliesersee II - Sława, w woj. zielonogórskim. Obóz dla kobiet założony jesienią 1944 roku. Więźniarki wyzwolone.
95. Schömborg - Chełmsko, woj. zielonogórskie. Obóz założony w 1945 roku. Więźniów ewakuowano w nieznanym kierunku.
96. Schweidnitz - Świdnica, w woj. wałbrzyskim. Obóz dla mężczyzn założony w 1944 roku. Więźniów ewakuowano w nieznanym kierunku.

Droga do obozu i widok bramy obozowej.

Nr archiwum 1.4.1.5.

97. Tannhausen - Jedlinka, woj. wałbrzyskie. Obóz dla mężczyzn założony w 1944 roku. Los więźniów nie ustalony.
98. Treskau - Owińska, w woj. poznańskim. Obóz dla mężczyzn założony w 1944 roku. Więźniów ewakuowano w 1945 roku do obozu koncentracyjnego w Sachsenhausen.
99. Waldenburg - Wałbrzych. Obóz dla mężczyzn założony w 1944 roku. Więźniowie zostali wyzwoleni w obozie.
100. Weisswasser - Bila Voda, Czechosłowacja. Obóz dla kobiet założony w 1944 roku. Więźniów wyzwolono.
101. Wolfsberg - Książ, w woj. wałbrzyskim. Obóz założony dla mężczyzn w 1944 roku. Więźniów ewakuowano do innych obozów koncentracyjnych.
102. Wüstegiersdorf I - Głuszyca, w woj. wałbrzyskim. Obóz dla mężczyzn założony w 1944 roku. Więźniów ewakuowano do innych obozów koncentracyjnych m. in. Flossenbürg, Buchelwald i Mauthausen.
103. Wüstegiersdorf II - Głuszyca, w woj. wałbrzyskim. Obóz dla kobiet założony w 1944 roku. Los więźniarek nie ustalony.
104. Wüstegiersdorf Waldlager 1, 2, 3 - Głuszyca, w woj. wałbrzyskim. Obóz dla mężczyzn założony w 1944 roku. W lutym 1945 roku więźniów ewakuowano w kierunku Berlina.
105. Wustewaltersdorf - Walim, w woj. wałbrzyskim. Obóz dla mężczyzn założony w 1944 roku. Więźniów ewakuowano w kierunku Czechosłowacji.
106. Ziellerthal - Erdmannsdorf, w woj. jeleniogórskim, na pd.-wschód od Jeleniej Góry. Obóz dla kobiet założony w 1944 roku. W maju 1945 roku więźniarki ewakuowano w nieznanym kierunku.
107. Zittau - NRD. Obóz dla mężczyzn założony w 1944 roku. Więźniowie wyzwoleni na miejscu.

**Konzentrationslager
Groß-Rosen
Schlesien**

14. 11. 43

Der Fall der Postkarte kann gut sein, aber
leben werden. Einmal im Lager hat verboten
Schreiben und Lesen.

Wortauswahl zur Lagerordnung:

Jeuer Postkarte hat im Lager 2 Teile von 3 Personen erhalten und auch überleben. Ein Brief hat nicht alle 4 Seiten
4 in Teilen erhalten und auch überleben und gut leben sein. Aufstellungen der neuen Aufstellungen nicht zufrieden,
manne nicht zufrieden. Nicht können empfangen werden. (Zwei) zum Weiterleben keine allseitige Vorteile hat gebracht.
Verständnis hat jedoch, ist nicht aber auch Befehlsbefehl erhalten. (Zwei) Briefe im Lager hat verboten. (Zwei) Briefe
zu lesen erzwungen. Es kann im Lager nicht gelesen werden. (Zwei) Briefe im Lager hat verboten. (Zwei) Briefe im Lager hat verboten.
Im Lager ist nicht über die Postkarte von dem Lager. (Zwei) Briefe im Lager hat verboten. (Zwei) Briefe im Lager hat verboten.
Im Lager ist nicht über die Postkarte von dem Lager. (Zwei) Briefe im Lager hat verboten. (Zwei) Briefe im Lager hat verboten.

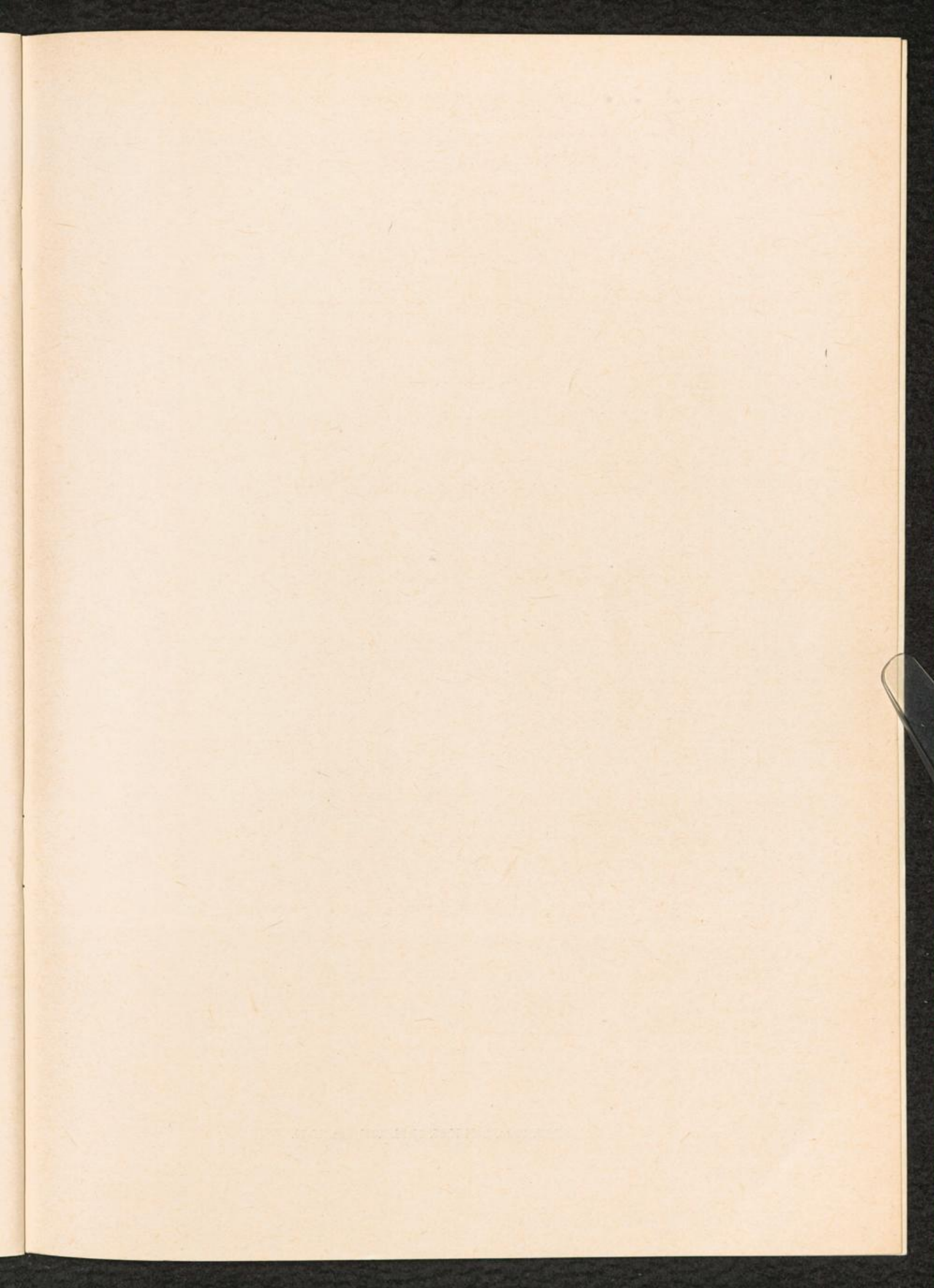
Der Lagerkommandant

Teuerste Madrasse! Vater hab' ich die Möglichkeit meine Gedanken u. Gedanken mit Euch teilen. Ich hab' ich Euch von den Augen Dir u. zusammen zusammen mit mir und zusammen meine Gedanken u. mein Herz schreiben mit Euch. Es freut mich sehr, dass Ihr alle gesund seid u. helfe Euch gegenseitig. Es kommt das Kinder heims ich als eines Mitleid, es scheint mich nicht. Madrasse! Hast Du denn keine Telemanntel u. keine Galosen für den Winter? Wie belästest Du Ewami? Ich freue mich, dass Yasun schreibt, ich bin überzeugt, sie besucht Euch oft, für Ewami danke ich Euch. Ewami! Hat hat Ewami mit Ewami's Händen geschriebene Worte gelesen u. freut sich, dass Du Ewami von Lieber u. schenkt Euch nach ihm. Ewami wird zurück schreiben, dann wird er Euch in die Schule begleiten, frohe Lieder singen so wie früher. Du dem, dass Lieder u. singst so Ewami lieben. Madrasse! Hör von mir die Tante Loni u. sag ihr, dass ich sie auch sehr liebe. Ich grüße u. küsse die Mutter, Brüder mit ihren Frauen u. Nichten, Schwestern, Ewami! Hoffe mit Ewami's Wunsch, dass Ewami's (Ewami's Hand muss groß sein?) meine Briefe kommen werden. (Ewami) Madrasse! Vater werde ich nicht schreiben. Dich Madrasse! u. Ewami drücke ich an mein Herz liebender.

Posten für Stelle
H. L. Groß-Rosen
zensiert

Zezwolenie na pisanie listów do rodziny było dla więźnia wielkim przeżyciem. Treść każdego listu była określona "jestem zdrow i dobrze mi się powodzi", choć list był cenzurowany, to jednak więźniowie starali się przekazać ukrycie przed wzrokiem cenzora pewne informacje. Niektórzy z nich listy ozdabiali, dając tym samym zwiększenie treści zastępującej ograniczony tekst. Ten list pisał długoletni więzień Adam Dzierwa w dniu 14 listopada 1943 roku.

Nr archiwum 1.5.3.52

DSP. Zam. 2404/K/85. Nakł. 1000 egz. N-70.

